

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Sandra Kremžar

mentor: doc. dr. Samo Uhan

EKOLOŠKA OZAVEŠČENOST

diplomsko delo

Ljubljana, 2005

I. UVOD	2
II. DEJSTVA KLIMATSKIH SPREMEMB IN TOPLE GREDE	5
II. 1. ZGODOVINA	5
II. 2. POJAV TOPLE GREDE	6
II. 3. DUŠIK V GLAVNI VLOGI ONESNAŽEVALCA	8
II. 4. UČINKI KLIMATSKIH SPREMEMB	10
II. 4. 1. POSLEDICE ZA SLOVENIJO	11
II. 4. 2. TRENUTNO STANJE V SLOVENIJI	12
II. 4. 3. PO SVETU	14
III. EKOLOGIJA	15
III. 1. REŠEVANJE OKOLJSKIH PROBLEMOV	17
III. 1. 1. V SLOVENIJI	17
III. 1. 2. GLOBALIZACIJA OKOLJSKIH PROBLEMOV	19
III. 1. 3. TRAJNOSTNI RAZVOJ	20
III. 1. 4. KJOTSKI SPORAZUM	22
IV. EKOLOŠKA ZAVEST	24
IV. 1. EKOLOŠKA ETIKA	25
IV. 1. 1. RAZVOJ EKOLOŠKE ETIKE	26
IV. 1. 2. EKOLOŠKA ETIKA DANES	31
IV. 2. EKOLOŠKA OZAVEŠČENOST	34
IV. 2. 1. EKOLOŠKA OZAVEŠČENOST POSAMEZNIKA V SLOVENIJI	34
IV. 2. 2. DRUŽBENA KONSTRUKCIJA OKOLJSKIH PROBLEMOV	45
IV. 2. 3. GLOBALIZACIJA EKOLOŠKE ZAVESTI	46
IV. 2. 4. RAZLIKE MED STROKOVNIMI OCENAMI IN LAIČNIM STALIŠČEM	49
IV. 2. 5. VLOGA IZOBRAŽEVALNIH INSTITUCIJ V EKOLOŠKEM OZAVEŠČANJU	50
IV. 2. 6. VLOGA MEDIJEV V EKOLOŠKEM OZAVEŠČANJU	51
V. SKLEP	55
VI. SEZNAM LITERATURE	58
VII. PRILOGE	62
PRILOGA A	62
PRILOGA B	66

I. UVOD

Têrmin *Homo Economicus* se nanaša na ekonomičnega človeka; je abstrakten koncept moškega ali ženske, ki ju zanima le njuno osebno zadovoljstvo. (Botzler in Armstrong, 1998: 516) Gre za močno antropocentrično idejo, ki je imela precej uničujoče posledice za naravno okolje, v katerem živimo. Obstaja v mišljenju posameznika, v njegovi morali do sebe, okolja in drugih ljudi. Vendar prisotnost takega razmišljanja ni enaka pri vseh. Odvisna je od prostora, časa, situacije, vpliva družbenega in naravnega okolja ter vseh ostalih dejavnikov, ki sodelujejo pri konstrukciji našega mišljenja.

Žgoči problemi ekološke krize, ki so se danes nakopičili v svetu, nam gotovo dajo misliti in nas naravnost izzivajo, da spremenimo svoj odnos do narave. Vedno bolj jasno je namreč spoznanje, da z naravo ne smemo ravnati po meri svojih zmožnosti in trenutnega razpoloženja; da sedaj kratko malo ni vse dovoljeno, kar je mogoče. Dolgo časa nam je bilo takšno spoznanje tuje, saj smo mislili, da je edino pravilno, da si naravo čim bolj podredimo. Pričakovali smo, da se bomo popolnoma osvobodili vsake odvisnosti od nekih nepremagljivih naravnih sil in lahko vedno bolj nemoteno črpali po svojih željah in nenasitnih zahtevah bogastva, ki jih v sebi skriva narava. Tehnološki napredek nam je to res omogočal, naši pogledi na naravo pa so nam to dovoljevali ali pa so nas celo spodbujali k temu. (Grmič, 1994: 233)

Še nikoli ni človek tako kot v sodobnem svetu razpolagal s sredstvi in možnostmi, ki mu omogočajo prilagajanje celo najbolj surovim klimatskim razmeram, a kljub temu škoda, ki jo človeštvo utrpi zaradi ekstremnih vremenskih in podnebnih razmer, iz leta v leto vrtoglavo narašča. Le kaj je razlog temu? Prevelika objestnost in malomaren odnos do naravnih dobrin, kot je naše okolje? Lažni občutek premoči nad naravo, ki sta nam ga ponudili sodobna tehnologija in hiter razvoj znanosti v zadnjih desetletjih? (spletna stran ARSO) To so vprašanja, ki si jih zastavljamo danes, ko se zavedamo škode, ki smo jo prizadejali okolju in s tem tudi sebi. Danes se že kažejo prvi rezultati prekomernega izkoriščanja okolja in pričakujemo lahko še hujše in bolj uničujoče posledice. Tega se danes nekateri zavedajo, zato poskušajo vplivati na tiste, ki se tega ne zavedajo in jih spodbujajo k načinu življenja, ki je ekološko bolj prijazno.

Vse bolj je aktualna grožnja globalnih podnebnih sprememb, ki jo povzroča človek s svojim načinom življenja. Človek spreminja fizični kontekst delovanja naravnih vzrokov in zaradi tega so lahko njihove posledice veliko bolj katastrofalne. Prihaja do časovnega zamika

ekoloških posledic, ki jih povzroča človek, poleg tega pa je človeško delovanje prikrito z naravnim. (Kirn, 2003: 23)

Namen te diplomske naloge je preučiti, koliko smo Slovenci ekološko ozaveščeni ter kateri so dejavniki, ki vplivajo na posameznikovo ekološko ozaveščenost. Ekologija je danes aktualen problem, s katerim se soočamo globalno in ne samo na posameznih področjih, kot je veljalo včasih. V preteklosti so bila aktualna predvsem posamezna, industrijsko napredna območja, ki so bila tudi bolj ekološko ogrožena – vsaj tako se je zdelo. Danes pa se znanstveniki in predvsem klimatologi vse bolj ukvarjajo s problemi globalnega pomena. Onesnaženost ima namreč tak obseg, da se širi tudi na področja, kamor človeška noga skorajda ne stopi oz. na področja, ki še niso ugledala luči modernizacije in globalizacije. Skrajni čas je, da nas začne skrbeti. In ne samo to, skrajni čas je, da tudi kaj naredimo. Tu pa nastopi vloga tistih, ki imajo moč, da ljudi obveščajo, učijo in vzpodbujajo, da delujejo okolju prijazno. V mislih imam izobraževalne institucije ter seveda medije. Pomembno je, da se o tem pogovarjamo in da nas skrbi za naše mikro kot tudi makro okolje. In ne le zaradi nas in naših sosedov po celem svetu, kajti danes je Zemlja relativno majhen prostor (predvsem glede na naraščajoče število ljudi), ampak tudi za prihodnje generacije. Nikakor se ne smemo pustiti uspavati in prelagati odgovornost na ramena znanstvenikov oz. tistih, za katere predpostavljamo, da se s tem intenzivno ukvarjajo. Tudi mi smo odgovorni in lahko s svojim ravnanjem pripomoremo k ohranjanju našega planeta. Da bi temo svoje naloge lahko ožje opredelila, sem se odločila za problem globalnega segrevanja ozračja, ki je posledica učinka tople grede. Problem je zelo širok, ker zajema celotno področje Zemlje in je posledica mnogoterih dejavnikov, ki so povezani med seboj. Posledice globalnega segrevanja so lahko katastrofalne po celem svetu. Gre za pojav, ki se že dogaja in ki ga lahko posamezniki že vidimo in občutimo na svoji koži.

Med strokovnjaki, ki se ukvarjajo s preučevanjem vremenskih pojavov in podnebja, velja prepričanje, da se ozračje počasi, a vztrajno segreva zaradi učinka tople grede. Čeprav je učinek tople grede kot pojav znan že več kot sto let, pa znanstveniki dolgo niso bili pripravljeni priznati, da se podnebje spreminja zaradi človekovega vpliva. Med navadnimi ljudmi, ki običajno dojemajo svet bolj intuitivno in manj kritično, pa se je to prepričanje pojavilo že prej. Ker se podnebje v relativno kratkem času človekovega življenja navadno skoraj ne spreminja, smo si ustvarili dokaj natančno predstav o vremenu v kraju, kjer živimo. Ta predstava se je izoblikovala skozi več generacij in je globoko vtisnjen v naši zavesti, navadah in kulturi. Zato hitro opazimo podnebne spremembe, ki ne sodijo v našo ustaljeno predstavo. Zanimivo je, da se človek kot misleče in biološko bitje prej odziva na

spremembe v naravnem okolju, kot človek družbeno bitje. (Ravnik, 1997: 7) Znanstveniki opozarjajo, da je potrebno začeti ukrepati. Pa se ljudje zavedajo posledic, ki jih prinašajo podnebne spremembe? So pripravljene ukrepati? Problem tople grede ni samo tehnološki problem sodobne družbe, ampak je tudi družbeni problem. Odpravimo ga lahko le sami, tako kot smo ga tudi ustvarili. Človeštvo bi moralo predvsem spremeniti svoj odnos do okolja.

Predvidevam, da so posamezniki v Sloveniji že precej obveščeni o ekoloških problemih. Večina je verjetno že slišala za globalno segrevanje ozračja, le malo pa je takih, ki o samem pojavu vedo kaj več. Predvidevam, da bo raziskava, ki jo bom opravila iz že zbranih podatkov iz leta 2000, pokazala neko srednjo ekološko ozaveščenost Slovencev. Mislim, da se Slovenci zavedajo mnogih težav prav zato, ker so o njih obveščeni preko medijev. Vprašanje pa je, koliko jih ti problemi bremenijo in koliko so pripravljene narediti za njihovo reševanje. Mislim, da se posamezniki veliko premalo zavedajo načinov, s katerimi lahko preprečimo ekološko uničenje okolja. Hkrati je posameznik danes preveč sebičen, da bi razmišljal o dolgoročnih posledicah za naš planet. Zato so posamezniki danes premalo ekološko aktivni. Premalo naredijo za varovanje svojega okolja, prav tako jih ne zanima, kaj vse bi bilo moč narediti, kljub temu da so vedno bolj obveščeni o trenutnem stanju in o bodočih napovedih, ki pa so zelo črne.

Če ga želimo preprečevati, je zelo pomembno razumevanje pojava nastajanja tople grede in globalnega segrevanja ozračja. Bolj ko ga razumemo, bolj se zavedamo njegove uničujoče moči in razsežnosti njegovih posledic. Zato je pomembno, da so posamezniki poučeni o samem fizičnem ustroju tega pojava ter, da so seznanjeni z dejstvi podnebnih sprememb.

II. DEJSTVA KLIMATSKIH SPREMENB IN TOPLE GREDE

II. 1. ZGODOVINA

Klimatske razmere so se v preteklosti pogosto spreminjale. Gre seveda za časovno skalo več tisoč let. Velikim ohladitvam pred 800 do 200 tisoč leti pravimo ledene dobe. Poglavitni vzroki njihovega nastanka so povsem naravni, saj gre pri njih za spremembe zemeljske orbite. Na klimatske spremembe pa seveda vplivajo tudi drugi naravni dejavniki, kot na primer vulkanski pojavi, ciklični procesi na Soncu ali razporeditev rastlinstva na Zemlji. V zadnjih stoletjih pa se je številnim naravnim vzrokom, ki oblikujejo klimo pridružil še človek s svojimi aktivnostmi. (Kajfež-Bogataj, 1990: 12)

Podnebne spremembe so bile predmet razprave že od obdobja klasike dalje. V 18. stoletju je škotski filozof in zgodovinar David Hume špekuliral o zadnjih otoplitvah, ki naj bi bile posledice krčenja gozdov, kar naj bi sončnim žarkom omogočilo, da pridejo do površja. Njegov sodobnik Williamson je dokazoval, da je podnebje v severnoameriških kolonijah postalo milejše po kolonizaciji. Nekateri so trdili, da je človekova dejavnost naredila podnebje bolj spremenljivo in manj predvidljivo. V letih 1817 – 1821 so bila v Švici raziskovanja namenjena zadnjim podnebnim spremembam. Ledeniške morene so neizpodbiten dokaz o obsegu ledenikov v preteklosti. Natančno so preučevali gibanja ledenikov, ki so privedla do odkritja ledenih dob. Geograf Eduard Bruckner je leta 1890 v svoji disertaciji pisal o spremembi podnebja ter vplivu, ki ga ima le-to na države, ki bodo s tem nekaj pridobile, nekatere pa nekaj izgubile. Predvsem ga je skrbelo krčenje gozdov. Na dan je pričelo prihajati vse več primerov dojetega človekovega vpliva na podnebne spremembe. Iztrebljanje gozdov in pogozdovanje sta prevladovala v 19. stoletju, vendar so od zgodnjega 20. stoletja usmerjali pozornost na druge spremembe, in sicer na spremembe razmer v oceanih in v sestavi ozračja. (Gregorič in drugi, 2004: 8)

Možnost nastanka tople grede je že leta 1896 predvidel švedski fizik in kemik Arrhenius, ki je takrat objavil članek *Influence of Carbonic Acid in The Air upon the Temperature on the Ground* v znanstveni reviji *Philosophical Magazine*. Ugotovil je, da bi podvojitve atmosferskega CO₂ povečala povprečno otoplitev za štiri do šest stopinj Celzija. Smolo pa je imel, da takrat tega empirično skoraj ni bilo mogoče potrditi. Potrebno je bilo počakati še 91 let. (glej Kim, 2003: 23) To teorijo so zavrgli v začetku 20. stoletja, vendar je Kincer javnost opozoril na znake občutnega segrevanja. To je leta 1938 potrdil Callendar, ki je učinek povezal z antropogenim toplogrednim učinkom. V štiridesetih letih se je ogrevanje

končalo in pričelo se je ohlajanje. V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja so trdili, da je to znak prihajajoče nove ledene dobe, ki so jo povezovali z industrijskim onesnaževanjem. Menili so, da bo naraščajoče onesnaževanje zmanjšalo količino sončnega sevanja, ki doseže tla in se bo globalna temperatura ozračja zato zmanjšala za $3,5^{\circ}\text{C}$. To pa bi bilo verjetno dovolj, da bi se na Zemlji začela nova ledena doba. V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja pa so ponovno oživili Arrheniusovo teorijo o globalnem ogrevanju ozračja. Prišli so novi dokazi na podlagi ogrevanja v osemdesetih in devetdesetih letih ter paleoklimatski dokazi in izboljšani računalniški klimatski modeli so koncept ponovno postavili v središče zanimanja javnosti. (Gregorič in drugi, 2004: 8)

Dejstvo je, da se je naš planet po letu 1976 začel znova segrevati, kar jasno kažejo meteorološke meritve. V 20. stoletju se je temperatura površja v povprečju dvignila za približno $0,6^{\circ}\text{C}$ – $0,2^{\circ}\text{C}$. Še posebej izrazit pa je bil dvig od leta 1980 naprej. (Kajfež Bogataj, 2003: 4)

Sam pojav tople grede je torej že dolgo poznan med strokovnjaki, znanstveniki in klimatologi. Na žalost pa je laikom ta pojav veliko manj poznan, čeprav je eden bistvenih, ki nam omogoča bivanje na Zemlji. Njegov nastanek in funkcija, pa sta bistvena za razumevanje segrevanje našega ozračja.

II. 2. POJAV TOPLE GREDE

Ozračje, ki obdaja zemeljsko kroglo, deluje kot obleka okoli našega telesa: toploti, ki jo telo oddaja, preprečuje, da bi neovirano ušla v okolje. Zemeljska atmosfera je dokaj tanka obleka; če bi jo utekočinili, bi segala samo kakih deset metrov visoko. Vendar pa je to dovolj, da je temperatura na Zemlji približno 100°C višja kot na Mesecu, ki nima atmosfere. Atmosfera tudi blaži razlike v temperaturi med dnevom in nočjo. Če ne bi bilo atmosfere, bi se Zemljino površje ohladilo takoj, ko bi sonce zašlo. (Ravnik, 1997: 11)

Zemlja prejme večino sončnega toplotnega sevanja v obliki vidne svetlobe. Če ni oblakov, svetloba skoraj nemoteno prodre do tal, saj je za vidno svetlobo atmosfera prozorna. Sončno sevanje se na površini Zemlje absorbira in jo ogreva, Zemlja pa prejeto toploto znova izseva. Ker je temperatura tal mnogo nižja od temperature Sonca, ima toplotno sevanje Zemlje v povprečju mnogo večjo valovno dolžino in zato težje uide skozi atmosfero. Nekateri plini v ozračju namreč močno absorbirajo toplotno sevanje z večjimi valovnimi dolžinami. Taki plini so vodna para (H_2O), ogljikov dioksid (CO_2), metan (CH_4), dušikovi oksidi (predvsem N_2O) in klorofluorogljiki (s tujo kratico jih označujemo tudi CFC). S skupnim

imenom jih imenujemo »plini tople grede« ali »toplogredni plini«. Pojav tople grede nastane, ker nižje plasti atmosfere zadržijo infrardeče sevanje zemljine površine. Temperatura Zemljine površine in nižjih slojev ozračja se poveča. O tem, koliko se poveča, odloča razmerje toplotnih tokov, ki energijo prinašajo in odnašajo iz nižjih plasti atmosfere. (Ravnik, 1997: 14)

Zemljino površje seva infrardeče žarke, ki jih v ozračju zadržijo plini tople grede. Atmosfero si lahko predstavljamo kot nekakšno zrcalo za toplotne žarke, ki jih del prepusti, del pa odbije nazaj na Zemljo. Če še predvidevamo, da je zrcalo prozorno za vidno svetlobo, dobimo preprost model, ki opisuje ravnovesje toplotne energije na površini Zemlje in v ozračju. Ta namišljeni model se zelo lepo ujema s principom steklenega rastlinjaka ali tople grede, ki ga vrtnarji poznajo že stoletja. Steklo ima namreč podobne lastnosti kot ozračje: prozorno je za vidno svetlobo, infrardeče žarke pa zadržuje. Toplotno sevanje, ki neovirano prodre v rastlinjak kot vidna svetloba, ga v obliki infrardeče svetlobe dosti težje zapusti. Zato je temperatura v rastlinjaku višja kot na prostem, kadar sije sonce. (Ravnik, 1997: 16)

Odkar človek obvladuje moderno tehnologijo, se je poraba energije in ostalih dobrin povečala za stokrat ali tisočkrat. Poleg tega je razvoj znanosti in tehnologije tudi povzročil povečanje števila ljudi. Človekov vpliv na dogajanje v rastlinjaku je postal tako močan, da se mu sistem kot celota, predvsem pa njegovi živi deli, ne morejo več prilagajati. Pojavlja se onesnaženje zraka in vode, spreminja se podnebje, izumirajo živalske in rastlinske vrste - ravnotežje je tako porušeno. (Ravnik, 1997: 17)

Pojav, ki ogroža živi svet in s tem posredno vpliva na pojav tople grede, je širjenje tako imenovane »ozonske luknje«. Podobno, kot na primer ogljikov dioksid zadržuje infrardečo svetlobo, tako ozon v stratosferi vsrka večji del ultravijoličnega sončnega sevanja. Ultravijolična svetloba ima krajšo valovno dolžino od infrardeče in vidne, zato imajo fotoni ultravijolične svetlobe večjo energijo kot fotoni vidne svetlobe. Njihova energija je že tako velika, da lahko razbijejo molekule in izbijejo elektrone iz atomov nekaterih snovi. Snov se zaradi tega ionizira in poškoduje. Če se to zgodi v snovi živega organizma, se pojavijo poškodbe celic, degeneracija ali smrt. (Ravnik, 1997: 40) Povečanje prepustnosti ozračja za ultravijolične žarke vpliva na naraščanje ogljikovega dioksida v ozračju in posredno na pojav tople grede.

Prepustnost atmosfere za ultravijolične žarke se povečuje, ker se v stratosferi zmanjšuje koncentracija ozona. Ozon sam nastaja pod vplivom ultravijolične svetlobe. Ultravijolična svetloba razbija molekule kisika (O_2), sproščeni atomi O pa se s preostalimi O_2 združujejo v molekule ozona (O_3). Ozon je kemijsko zelo aktiven in se posebno rad spaja s

klorom. Ker je tudi klor kemijsko agresiven, se je v milijardah let razvoja atmosfere že zdavnaj izločil iz nje. V atmosferi se je znova pojavil, odkar smo ljudje začeli množično spuščati v zrak različne pline, ki vsebujejo klor. Posebno veliko je klorofluoroogljikov, ki so spojine ogljikovodikov s klorom in fluorom. Ker so to tekočine, ki se rade uparijo že pri nizki temperaturi, jih uporabljajo kot potisne pline v pršilkah in kot hladilno tekočino v hladilnikih. Klorofluoroogljiki so že sami po sebi plini tople grede, posredno pa vplivajo nanjo tudi, ker tanjšajo ozonski plašč. (Ravnik, 1997: 41)

Pomembno je, da ostajajo plini tople grede v nekem ravnovesju. Čim se to ravnovesje poruši, prihaja do prekomernega segrevanja. Dušik je, kot eden bistvenih elementov, ki sodelujejo pri nastajanju tople grede, izredno obstojen in razširjen plin. V prevelikih količinah je eden največjih onesnaževalcev, zato je pomembno vedeti, kako človek pripomore k njegovemu nastajanju.

II. 3. DUŠIK V GLAVNI VLOGI ONESNAŽEVALCA

Od vseh plinov tople grede je najpomembnejša vodna para, ker je je v ozračju veliko več kot vseh ostalih. Zaradi vodne pare v zraku je povprečna temperatura za 30 stopinj Celzija višja, med tem ko ostali plini tople grede skupaj povečujejo temperaturo ozračja le za nekaj stopinj. Vendar človek znatno ne more vplivati na količino vodne pare v ozračju. Drugi najpomembnejši plin tople grede je ogljikov dioksid, ki nastaja pri dihanju rastlin in živali ter pri sežiganju ali razpadanju organskih snovi. Čeprav ga je v atmosferi le 0,03 odstotka, ga je mnogo več kot ostalih plinov tople grede, ki jih proizvaja človek. Vendar pa koncentracija ostalih plinov tople grede (metana, dušikovih oksidov in klorofluoroogljikov) narašča zelo hitro celo v primerjavi z ogljikovim dioksidom. V začetku devetdesetih let je postal njihov skupni učinek na segrevanje ozračja že primerljiv učinku ogljikovega dioksida, vendar kljub temu ostaja ogljikov dioksid najpomembnejši plin tople grede, ki ga sprošča človek s svojo dejavnostjo. (Ravnik, 1997: 14)

Dušik in dušikove spojine so po eni strani življenjsko pomembni in so osnova življenja, nekatere spojine pa so v prevelikih količinah že najhujši onesnaževalci okolja z neposrednimi in tudi daljnosežnimi posledicami za življenje na Zemlji. Dušik je v naravi eden najbolj razširjenih elementov. Njegove spojine se nahajajo v atmosferi, v tleh, v vodah in v vsakem živem bitju. Zanj je značilna velika mobilnost in zato neprestano kroženje v naravi, kar je, dokler ni vmes posegel človek, vzdrževalo odlično ravnovesje med živo in neživo naravo.

Ekološko sporni pa so postali »viški« dušikovih spojin v našem okolju. Okolju nevarne dušikove spojine se pojavljajo kot posledica treh tipov človekovih aktivnosti. Prva predstavlja izgorevanje fosilnih goriv (npr. naftnih derivatov, premoga, plina) v gospodarstvu in prometu ter sežiganje biomase (npr. drv za gretje ali lesa pri odstranjevanju gozdov). Pri teh dejavnostih gre predvsem za vnos dušikovih spojin v zrak. Drugi krivec za viške dušika, zlasti v tleh, je intenzivno kmetijstvo in gozdarstvo, pri čemer je vključena tudi intenzivna živinoreja. Izpiranje dušikovih spojin, ki jih človek vnaša z gnojili v tla, ne pomeni le izgubo dragih gnojil, ampak tudi ekološko nevarnost za podtalnico in pitno vodo. Tretjo nevarnost, predvsem za življenje v rekah, podzemnih vodah in morju pa predstavljajo najrazličnejše odpadne vode, od mestnih fekalnih do industrijskih odplak. (Kajfež-Bogataj, 1991: 4)

Pri izgorevanju fosilnih goriv v atmosfero prihajajo že dolgo znani polutanti – razni dušikovi oksidi. Ti oksidi nastajajo pri raznih industrijskih procesih in ob izgorevanju goriv pri visokih temperaturah, ko se dušik iz zraka veže s kisikom. Zato dosegamo z zviševanjem izgorevalnih temperatur sicer boljše izgorevanje ogljika v ogljikov dioksid, a hkrati ustvarjamo dušikove okside. Cestni promet je prvoobtoženi dejavnik glede dušikovih oksidov. (Kajfež-Bogataj, 1991: 4)

Posebej izdatno za dušikove okside poskrbijo dizelski motorji. Emisija klasičnih vozil brez katalizatorjev narašča s hitrostjo vožnje. Pri hitrosti 50 kilometrov na uro je emisija dušikovih oksidov 0,6 grama na vsak prevožen kilometer. Ko hitrost naraste na 80 kilometrov na uro, se emisija podvoji in znaša 1,4 grama, pri 120 kilometrih na uro pa poskoči kar na 3,9 grama dušikovih oksidov na vsak prevožen kilometer. Emisije dušikovih oksidov modernih vozil z vgrajenimi katalizatorji so približno desetkrat manjše. (Kajfež-Bogataj, 1991:4)

Ti podatki nam povedo, da omejitve hitrosti niso pomembne le iz varnostnih razlogov v prometu, ampak so tudi ekološko bolj prizanesljive. Veliko bi pripomogli že, če bi se vozniki držali trenutnih omejitev. Po nekaterih ocenah bi se emisije zmanjšale za 15 odstotkov.

Dušikovi oksidi lahko povzročajo neposredne poškodbe na vegetaciji, pri človeku na dihalnih organih, uničujejo mnoge materiale in povečujejo motnost ozračja. Dolgoročno gledano dušikovi oksidi prispevajo tudi k efektu tople grede. V atmosferi se zadržijo 30 do 50-krat dlje kot na primer ogljikov dioksid, ki je glavni povzročitelj splošnega ogrevanja atmosfere, in so tudi do 250-krat bolj učinkoviti. Tudi pri tanjšanju ozonske plasti imajo svoje prste vmes prav dušikovi oksidi. (Kajfež-Bogataj, 1991:5)

Dušik ima že sam po sebi precej destruktivne učinke na okolje, poleg tega pa vpliva na podnebne spremembe in njegovi učinki se tako še potencirajo. Gre namreč za spremembe

globalnih razsežnosti in te posledice so danes že vidne. Veliko pa jih je še v procesu nastajanja in jih lahko dolgoročno napovedujemo.

II. 4. UČINKI KLIMATSKIH SPREMEMB

Obstoj vse žive narave je v veliki meri odvisen od klimatskih razmer. V zgodovini Zemlje je izumrlo že veliko rastlinskih in živalskih vrst zaradi nenadnih ali prevelikih sprememb v okolju. Ekologi menijo, da bo eden prvih znakov klimatskih sprememb na Zemlji zmanjšanje števila rastlinskih ali živalskih vrst v našem naravnem ekosistemu. Ogrožene bodo predvsem tiste vrste, ki se slabo prilagajajo zunanjim spremembam iz okolja. Zaradi splošnega ogrevanja lahko pričakujemo migracije rastlinskih in živalskih vrst proti severu. Nekatere arktične rastline pa bodo lahko povsem propadle, saj predvidevajo, da se bo delež površin pokritih z ledom skrčil. Glede na to, da pričakujemo tudi dvig morske gladine, bodo ogrožene tudi obalne življenjske združbe.

Prostor za pridelavo hrane bo ob hitrem naraščanju števila prebivalcev vedno bolj omejen. Obetajo se tudi prostorski premiki kmetijske proizvodnje. Glede na višje temperature se bodo površine za gojitev določenih rastlin podvojile. Vendar pa se bodo zaradi povečanja količine padavin povečali površinski odtoki in verjetnost poplav, izpiranja hranil, mineralizacije organskih nitratov itd... Več bo tudi rastlinskih bolezni, škodljivcev in plevela. (Kajfež-Bogataj, 1991: 40)

Gozdovi so že desetletja ogroženi in to že brez klimatskih sprememb. Gozdarji se bojijo, da se utegnejo klimatske spremembe dogajati hitreje, kot pa se bodo na to lahko privajale drevesne vrste. Globalne ocene povedo, da se bo svetovna površina gozdov zaradi klimatskih sprememb zmanjšala v povprečju za 6 odstotkov, pri čemer se bo najbolj, za tretjino, zmanjšal delež severnega borealnega gozda, tropskega gozda pa bo več za dobro četrtino. (Kajfež-Bogataj, 1991: 40)

Obetajo se tudi ekonomske posledice. Menjali se bodo centri in težišče kmetijske in gozdarske proizvodnje, soočeni bomo z večjimi tveganji pri kmetijski proizvodnji, različnimi subvencionirani, uvozom hrane ipd. Ocenjujejo, da bo globalno gledano zaradi klimatskih sprememb cena kmetijske produkcije 10 do 20 odstotkov višja. (Kajfež-Bogataj, 1991: 40)

Slovenija pri vseh teh napovedih posledic segrevanja podnebja ni nobena izjema.

II. 4. 1. Posledice za Slovenijo

V prihodnjih 50 letih v Sloveniji lahko z veliko gotovostjo pričakujemo dvig povprečne letne temperature zraka za 1 do 4 stopinje Celzija. Ogrevanje hladne polovice leta bo izrazitejše kot tople polovice leta. Količina padavin v topli polovici leta se bo najverjetneje zmanjšala v povprečju za do 20 odstotkov, pozimi pa lahko računamo z dokaj nespremenjeno količino padavin; možno je celo zmanjšanje količine padavin jeseni. Predvideni premik k višjim temperaturam in manjšim količinam padavin bo torej pomenil pogostejše sušne razmere. (Kajfež – Bogataj, 2004: 4)

Po besedah prof. dr. Lučke Kajfež Bogataj lahko v kmetijstvu računamo na daljšo vegetacijsko dobo in primernejše temperature za gojenje toplotno zahtevnih rastlin. Spremembe bodo tudi v kakovosti pridelkov, izbora sort in ustaljene agrotehniške prakse. Rastline bodo prej dozorevale, povečane pa bodo tudi njihove potrebe po vodi. Vse več bo ekstremnih vremenskih pojavov ter napadov škodljivcev in bolezni. (Kajfež-Bogataj, 2004: 4)

Klimatske razmere bodo posredno vplivale tudi na živinorejo. Predvsem bo več možnosti okužb z boleznimi. V Sloveniji se bodo spremenili centri in težišča kmetijske pridelave. Ker bo globalno gledano zaradi klimatskih sprememb cena kmetijske proizvodnje višja, se bo moral spremeniti način subvencioniranja in uvoz ter izvoz hrane. V slovenskih gozdovih bodo prizadeti predvsem iglavci. Povečana bo požarna ogroženost in škoda zaradi napadanja insektov, posledica česar bo tudi povečan obseg stroškov pri gospodarjenju z gozdovi. (Kajfež-Bogataj, 2004: 4)

V energetiki se bo spremenil način pridobivanja in raba energije. S tem verjetno tudi njena cena, dostopnost, konverzija in distribucija. Spremenjena bo poraba energije za segrevanje in ohlajanje prostorov. V Sloveniji nekateri trendi kažejo, da lahko računamo na večji potencial sončne energije. Ker bodo spremembe podnebnih razmer povzročile posledice na hidroloških režimih vodotokov, bodo s tem posledice vidne tudi v proizvodnji električne energije.

Kot že rečno, bodo podnebne spremembe izrazito vplivale na vodne vire v Sloveniji. Večja bo verjetnost poplav, znižanja srednje nizkih pretokov, ranljivosti preskrbe z vodo ter ranljivosti energetskih objektov in proizvodnje električne energije. Nujno bo potrebno ohranjati kakovost podtalnice in skrbeti za racionalnejšo porabo vode v gospodinjstvih in industriji.

Zaradi zmanjšane stabilnosti atmosfere bo spremenjena pogostost in intenziteta neviht, večja bo škoda zaradi toče, strel, nalivov in močnih vetrov. Pogostejše bodo poplave in

zemeljski plazovi, večja bo nevarnost požarov. Skratka obstaja možnost povečane pogostosti vremenskih dogodkov, ki povzročajo večje materialne škode.

Tudi nadpovprečna biotska raznovrstnost v Sloveniji bo pod močnim vplivom klimatskih sprememb. Že zdaj lahko govorimo o resni ogroženosti nekaterih rastlinskih in živalskih vrst, klimatske spremembe pa utegnejo stanje še poslabšati.

Podnebne spremembe pa bodo vplivale tudi na sam turizem, na izbiro kraja in časa letovanja, določale bodo turistično infrastrukturo in ponudbo dejavnosti. Vplivale bodo tudi na šport, rekreacijo in izrabo prostega časa. Predvsem velik vpliv podnebnih sprememb bo čutiti v obmorskih krajih, kjer lahko pričakujemo dvig morske gladine in segrevanje morske vode.

Vsi ti podnebni vplivi pa bodo pomembno vplivali tudi na človeka, na njegovo počutje in zdravje. Povečalo se bo število težav in tudi smrti ob vročinskih valih, ob onesnaženem zraku, obremenjenosti z alergogeni ipd. Zdravje in blaginjo ljudi pa bodo ogrožale tudi vse pogostejše ujme, kot so poplave, neurja in suša. Podnebne spremembe bodo vplivale na zdravje tudi posredno, prek sprememb ekosistemov, hidrološkega cikla, proizvodnje hrane in prenašalcev bolezni. (Kajfež-Bogataj, 2004: 5)

Napovedi so torej precej črne in nanje se je potrebno pripraviti. Pomembno je, da se zavedamo tudi trenutne situacije in da dobimo občutek resnosti situacije. Koliko napovedi se je dejansko že uresničilo, lahko vidimo že na podlagi prvih podatkov in meritev, ki jih opravljajo znanstveniki in klimatologi v Sloveniji. Veliko tega lahko občutimo že sami na lastni koži in vidimo s prostim očesom, brez znanstvenih dokazov.

II. 4. 2. Trenutno stanje v Sloveniji

Dokazano je, da nekaj onesnaževanja, poleg onesnaževanja, ki ga povzročamo sami, pridobimo tudi z »uvozom« iz drugih držav. Ta prispevek je sicer veliko manjši od domačih emisij. To imenujemo transkontinentalno širjenje onesnaženja v atmosferi, ko s prevladujočimi vetrovi uvozimo umazan zrak. Računanje daljinskega transporta onesnaženja v Sloveniji je pokazalo, da dobimo najbolj onesnažen zrak s severa. Seveda pa onesnažen zrak tudi zapušča Slovenijo. Po nekaterih ocenah zapušča Slovenijo bolj onesnažen zrak, kot pa prihaja. Tudi Švedi so izračunali, da dobijo 40% onesnaženja od drugod, 60% svojega pa pošiljajo z vetrovi drugam, predvsem na vzhod. (Kajfež-Bogataj, 1990: 4)

Leta 1987, 80 let za tem, ko so znanstveniki prvič opozorili na nevarnost zaradi tanjšanja ozonske plasti, je bil sprejet montrealški protokol o njeni zaščiti. Tudi po zaslugi

montrealskega protokola se je okrepilo zavedanje politikov in svetovne javnosti o pomenu ohranjanja in varovanja ozonske plasti. Sprejeti so bili številni ukrepi za zmanjšanje nevarnih emisij in v prihodnost lahko gledamo z zmernim optimizmom. (Pucelj, 2004: 32)

Ozonska luknja se pojavlja ciklično vsako leto. Najintenzivnejša je oktobra, njen obseg pa se vsako leto spreminja. Kakor je povedala mag. Cegnarjeva, je leta 2002 zavladovalo že precejšnje olajšanje, saj je bila takrat ozonska luknja precej manjša kakor vrsto let pred tem. Nekateri so že govorili o rezultatih hitrega ukrepanja oziroma zmanjšanja izpustov škodljivih snovi. Že leta 2003 se je bilo treba strezniti, saj je bila luknja približno tako velika kot leta 2000. (Pucelj, 2004: 32)

V Sloveniji Agencija RS za okolje v zadnjih letih razmeroma uspešno izvaja določila montrealskega protokola. Iz uporabe so umaknili večino klorofluorogljikovodikov, ki so se uporabljali predvsem v hladilni tehniki, in halonov, ki so bili v uporabi kot protipožarna sredstva. Precej pa so še v uporabi delno halogenirani klorofluorogljikovodiki, ki jih postopoma nadomeščajo druge, za ozon neškodljive snovi. (Pucelj, 2004: 32)

Trenutna osrednja dejavnost Agencije RS za okolje na tem področju je zbiranje podatkov o vsebnosti za ozon škodljivih hladil v starejših napravah, ki še obratujejo. »Ugotovili so, da je v Sloveniji med 5000 in 7000 naprav, v katerih je več kot tri kilograme za ozon škodljivih snovi – skupaj jih je menda 145 ton. Irena Malešič opozarja, da ne smemo podcenjevati niti takšnih hladil v starih hladilnikih oziroma gospodinjskih aparatih, čeprav jih je v vsakem okoli 150 gramov. Po ocenah jih je po vsej državi več kot 60 ton.« (Pucelj, 2004: 32) Ker v Sloveniji nimamo obratov za uničenje ozonu škodljivih snovi, jih bodo verjetno poslali na uničenje v Nemčijo. Zadnji zajem je predviden leta 2012. (Pucelj, 2004: 32)

V Sloveniji so se torej določene institucije začele zavedati resnosti položaja in se nanj tudi odzivajo. Opravljajo se meritve, zbirajo podatki, načrtujejo možne rešitve, z nekaterimi problemi se tudi že dejavno spopadajo. Vendar pa na žalost ni povsod po svetu tako. Nekatere države se problemov, ki jih prinaša segrevanje globalne klime, ne zavedajo ali si jih celo napačno predstavljajo, s čimer pa delajo še več škode. In ta škoda ne gre le njim, temveč vsem ostalim državam. Ker gre za globalni problem, bi ga bilo potrebno tudi globalno reševati. Države bi morale delovati usklajeno, vendar pa na žalost ni tako.

II. 4. 3. Po svetu

Nekateri se ne zavedajo pomena globalnega segrevanja ozračja oziroma mu pripisujejo popolnoma napačne učinke. Nedavne raziskave in na novo izdani zbornik z naslovom *Globalna sprememba in Zemeljski sistem: planet pod pritiskom*, ki ga je za Mednarodni geosferski-biosferski program izdala nemška založba Springer, opozarjajo na to, da bo sicer globalno segrevanje našega planeta prineslo Evropi ohladitve. (Rogelj – Petrič, 2004: 3) Krivec za ohladitve v precejšnjem delu Evrope naj bi bil zalivski tok oz. njegova odsotnost.

Človek je s svojo malomarnostjo posredno povzročil tudi taljenje ledenikov. Vzrok zanj je toplejše ozračje, njegova posledica pa utegne biti hladnejša Evropa. Pretežno vsa severozahodna Evropa in del Severne Amerike imata dokaj blagodejno in toplo podnebje (glede na severno geografsko pozicijo) zaradi severnoatlantskega toka, ki je pravzaprav podaljšek zalivskega toka. Ta na sever prinaša toplo vodo iz tropskega pasu. Kljub temu, da je to mogočen tok, pa ga utegne naraščajoče segrevanje upočasniti ali celo uničiti, kar v zemeljski zgodovini ne bi bilo prvič. Posledica bi bil mráz na območjih, ki jih s svojo toplo vodo ogreva sedaj. (Rogelj – Petrič, 2004: 3)

Najnovejši klimatski modeli torej opozarjajo, da utegne povečan dotok sveže vode v Severni Atlantik zaradi taljenja ledenikov, kot posledice globalne otoplitve ustaviti tok, ki prinaša toplo vodo iz Mehiškega zaliva k Evropi. »Najbolj bi bila prizadeta Skandinavija, saj bi se tam temperature v povprečju znižale za pet do deset stopinj Celzija, v Nemčiji pa za tri do štiri stopinje Celzija.« (Rogelj-Petrič, 2004: 3) Ohladilo bi se tudi na vzhodni obali Kanade in ZDA ter seveda tudi v severni Rusiji. Ti podatki torej pričajo o tem, da kjotski sporazum o zmanjšanju emisij toplogrednih plinov ni le v interesu Evrope, ampak celega sveta.

Če želimo razumeti ekološke probleme in biti ozaveščeni o le-teh, moramo biti informirani o njihovih vzrokih in posledicah. Tu pa nastopi vloga ekologije, ki ima kot veda zelo pomembno vlogo, katere pa ji, vsaj v naših šolah, še niso priznali. Ekologija še danes v osnovnih in srednjih šolah v Sloveniji ne nastopa kot samostojni učni predmet, kljub temu da bi bilo to, glede na stanje našega okolja, nujno potrebno. Za reševanje ekoloških problemov nam ponuja možne rešitve in napotke. Logično je, da moramo za učinkovito delovanje in reševanje problemov naše okolje najprej predvsem razumeti.

III. EKOLOGIJA

Ekologija je veda, ki je stara komaj dobrih sto let. Če bomo želeli popraviti posledice onesnaževanja in nato vzdrževati stanje, ki bo omogočalo življenje na Zemlji, bomo morali upoštevati njena spoznanja.

Leta 1866 je nemški biolog Ernest Haeckel ekologijo opredelil takole: »Ekologija je biološka veda, ki raziskuje odnose med živimi organizmi in njihovim okoljem.« (Tarman, 1994: 9) Neživi faktorji so prst, klima, zrak, voda, temperatura in svetloba. Ker se ekologija ukvarja z odnosi med živimi bitji in njihovim okoljem, je najpomembnejša in vseobsegajoča znanost. (Peters v Jamieson, 2001: 304) Vendar pa, ker vključuje vse subjekte, je ekologija tudi ena izmed bolj kontroverznih in težkih znanosti, v kateri je potrebno doseči poenotene in uspešne zakone ter predvidevanja. Na najbolj enostavnem nivoju lahko delimo ekologijo na dve metodološki smeri; na trdo in mehko ekologijo. (Jamieson, 2001: 304)

Če želijo ljudje razviti okoljevarstveno filozofijo, ki je po večini sistem idej za vodenje odnosov do biosfere, potem je mehka ekologija sposobna priskrbeti znanstvene temelje, kot je na primer »puščavske rože imajo velika mesnata stebela«. Mehka ekologija je zanimiva za nahrbtnikarje, lovce na ptiče, ekologe in potapljače. Vendar pa ima mehka ekologija zelo malo praktične uporabne vrednosti za reševanje okoljevarstvenih nasprotij, ker ji pogosto primanjkuje natančnosti in predvidevanj. Osredotoča se na ekološke procese in funkcije, je holistična v svojih znanstvenih obrazložitvah in zajema ekološko-sistemske pristope. (Jamieson, 2001: 305)

Vendar pa če bi želeli razložiti ekologijo, ki da natančne temelje za odgovore na izzive, ki vsebujejo varstvo namočenih pokrajin ali razvojne pravice, potem osnovni in kvalitativni znanstveni pristopi mehke ekologije, kljub njeni motivacijski in izobraževalni vrednosti, ne bi delovali. Znanost mora biti napovedovalna in pojasnjevalna; z drugimi besedami: trda ekologija je nujno potrebna. Načela trde ekologije, kot na primer »število vrste na otoku teži k temu, da ostane konstantno«, se osredotočajo na ekološke strukture (kot npr. skupnosti ali populacije). Zaobjeti želijo bolj individualistične in statistične pristope k znanstveni razlagi ter preskrbeti kompleksna, racionalna načela, ki so sposobna jasne, specifične in praktične uporabe. (Jamieson, 2001: 305)

Kljub temu da ekologi uporabljajo oba pristopa, tako splošnega (mehkega) kot specifičnega (trdega), preveč ljudi misli, da je ta model zadosten, ne le potreben, za reševanje okoljevarstvenih problemov. Ljudje se morajo izogibati ekstremov v uporabi posebej le trde

ali mehke ekologije in namesto tega uporabljati »praktično ekologijo«, ki primarno bazira na študijah primerov, naravoslovju in merjenju na oko. (Jamieson, 2001: 305)

Ekološki problemi so razumljivi samo s kritičnim premislekom soodvisnosti vseh družbenih praks. Pri tem je treba upoštevati 'novi realizem'. Po eni plati se kaže v omehčani ideološki, oblastnopolitični in gospodarski nepopustljivosti do ekoloških zahtev. Institucionalna oblast se vse intenzivneje legitimizira s svojo povečano ekološko senzibilnostjo. Politični subjekti svoje programe bogatijo z ekološkimi vsebinami. V vse bolj ozaveščeni javnosti bodo politični programi, v katerih bo opazna odsotnost ekološke ozaveščenosti, izgubljali socialno in volilno podporo. (Sporočila posveta, 1990: 997)

Ekologija svojo široko socialno podprtost že utemeljuje s sprejemljivim pragmatizmom, reformnostjo, konsolidarnostjo, z realizacijo partikularnih idej, da bi dolgoročno smeli pričakovati ekološko kultivirano družbeno reprodukcijo. Prisotni sta vse večja ekologizacija družboslovja in sociologizacija naravoslovja s humanimi vrednotami kot skupnim poljem. Naravoslovne teme so postale predmet filozofsko etičnih, socialnopsiholoških in ekonomskih raziskav. Vzpostavitev pojma okolja kot celostnega v okviru planetarnega komuniciranja in umnega sobivanja omogoča, da ga spoznavamo kot skupni dom in ne le mesto prebivanja človeka v svetu. S tem se tudi vse bolj razkriva omejenost varovanja okolja. (Sporočila posveta, 1990: 998)

V porastu je kritična zavest o negativnih učinkih enodimenzionalnega tehnološkega razvoja. Znanstveniki in strokovna javnost se zavedajo potencialnih tveganj in groženj negativnih utopij, zato odrekajo znanosti, tehniki in tehnologiji pravico do popolne avtonomnosti. Kritična zavest je utemeljena prav na tistih znanstvenih spoznanjih, ki omogoča nadaljnjo rast ekološko neagresivnih produkcij, ki zmanjšujejo že storjeno škodo ter omogočajo relativno blagostanje človeškega rodu. Krepi se oblikovanje razvojne opcije, ki sprejema ter spodbuja kvalitativen znanstveno tehnološki razvoj kot podporo zdravemu načinu življenja ljudi, produkciji za mir, varnost in vzajemnost ter za ohranjanje naravne in kulturnozgodovinske zapuščine. (Sporočila posveta, 1990: 999)

Po mnenju nekaterih sociologov ima kriza sodobnega sveta svoje korenine v tem, da je zahodni industrijski sistem uspel okupirati vse narode na planetu in jih integrirati v ekonomske, politične in druge velestrukture, s čimer je »coca-cola kultura« oropala dežele sveta njihove nacionalne in kulturne identitete. Za H. Klagesa so za spremembo vrednot krive »države blaginje«. Te države nezdravo spodbujajo materialne zahteve ljudi, njihovo lagodnost in nenormalno visoka pričakovanja, obenem pa jim jemljejo samoodgovornost, potrpežljivost, pripravljenost za odgovorno ravnanje. (Požarnik, 1994: 117) Za ljudi ni sprejemljiva odpoved

relativni blaginji, ki jo je omogočil dosedanji razvoj. Blaginja se mora ohranjati ekološko primerneje. Možna in najbolj sprejemljiva je kompromisna harmoničnost strategije razvoja, ki bo usklajevala tehnološki, ekonomski in socialni napredek s kultiviranjem okolja. (Sporočila posveta, 1990: 999)

Ekologija je veliko pripomogla k porastu kritične zavesti o odnosu ljudi do okolja. Na ekološke probleme se je pričelo gledati s kritičnega zornega kota in nastajati so začele rešitve zanj. Rešitve pa so morale biti narejene tako, da so upoštevale določene zahteve ljudi. Ustvariti je bilo potrebno kompromis med prebivalci in okoljem. Materialne zahteve so morale odstopiti prostor morali, etiki in prizadevanju za reševanje okoljskih problemov.

III. 1. REŠEVANJE OKOLJSKIH PROBLEMOV

III. 1. 1. V Sloveniji

Na splošno lahko rečemo, da je okoljsko gibanje v Sloveniji, ki ga predstavljata zlasti Zveza društev za varstvo okolja in družbena kritika ekoloških/okoljskih posledic industrializacije in urbanizacije imelo širši pomen za demokratizacijo družbe, za tolerantnost različnih pogledov, za vlogo javnosti in za nasprotovanje dosedanjemu tipu ekonomsko-tehnološkega napredka in socialistične različice razsvetljenskega, optimističnega, progresističnega, nekonfliktnega koncepta obvladovanja in pokoritve narave. (Kirn, 2004: 292)

Največji in neposreden vpliv na okoljsko problematiko sta imela sprememba družbenopolitične in ekonomske ureditve ter vključevanje v Evropsko zvezo in sprejemanje njenega pravnega reda in standardov s področja okolja. Stari družbeni in miselni okviri (Slovenija kot republika države Jugoslavije ter samoupravnega socializma, marksizem, družbeno-ekološka kritičnost, širši mednarodni ozir na ekološke oz. okoljske probleme) niso omejevali ekološko-kritične drže avtorjev in jo spreminjali v apologetiko obstoječega vzorca družbenega razvoja ali zamolčevanje in olepševanje stanja okolja v Sloveniji. Kritična ost referentov ni bila obrnjena samo navzven, v odnos kapitalizma do narave, ampak predvsem navznoter, do svoje lastne družbene realnosti. Tudi na področju mednarodnega okoljskega sodelovanja je bila Jugoslavija politično bolj odprta. (Kirn, 2004: 292)

Do današnjega dne, ob vsem priznanju vrednosti parlamentarne strankarske demokracije, obstaja izkušnja in zavest o njeni nezadostnosti, ki naj bi jo odpravila lokalna samouprava na teritorialni ravni in udeležba delavcev na podjetniški ravni, seveda ob

predvidevanju zasebnolastniškega, kapitalskega odnosa. Slovenija je leta 1998 skupaj s 35 državami in Evropsko zvezo podpisala Aarhuško konvencijo kot pravno obvezujoč mednarodni dokument. Osnovni cilj Aarhuške konvencije je omogočiti in spodbuditi udeležbo javnosti pri odločanju o okoljskih zadevah. To prizadevanje izhaja iz spoznanja, da trajnostni razvoj ni mogoč brez spremembe odnosov v odločevalskem procesu pri reševanju okoljskih problemov. Aarhuška konvencija kaže na nujnost neposredne demokracije, zlasti prizadete in zainteresirane javnosti na okoljskem področju. (Kirn, 2004: 293)

V povezavi z nezadostnostjo tako kapitalističnih kot socialističnih družb do narave je vzniknila ideja ekosocializma. Dejstvo je, da je »realni socializem« pustil za seboj še večje razdejanje narave, slabše okoljske razmere kot pa zahodnoevropski ali severnoameriški kapitalizem. Eden izmed argumentov radikalnih neoliberalnih ekonomistov je, da je moč svobodnega trga najboljši način, da se popravijo in preprečijo okoljske škode, da se uveljavi bolj gospodaren odnos do narave in naravnih virov, da okoljske škode dobijo svojo ceno in da raba naravnih virov ni več svobodna, brezplačna dobrina. Privatizacija in povnanjenje tako imenovanih zunanjih stroškov (eksternalitet) bi bil pravi in učinkovit pristop za reševanje ekološke krize. Pri tem se ne izključuje popolnoma vloga države in okoljske zakonodaje, vendar ima ta drugotno vlogo gleda na trg. Cenovni mehanizem trga bi samodejno vodil k zmanjševanju onesnaževanja in k pravočasnemu preprečevanju nevarnosti pomanjkanja naravnih virov z vzpodbujanjem novih tehnologij, z odkrivanjem virov ... Sam premik ekonomije in celotne družbe k storitvam, znanju in informacijam predstavlja snovno, energetska in degradacijsko manjšo obremenitev okolja. Osnovni ekonomski inštrumenti okoljske državne politike bi bili davki in takse. (Kirn, 2004: 295)

Okoljska vloga je sicer pomembna in nepogrešljiva, a je hkrati nezadostna. Za nekatere okoljske probleme je trg nujna, čeprav ne edina rešitev, v drugih primerih pa bi bila nesmiselna in s prevelikim tveganjem. Nobenemu, še tako skrajnemu neoliberalnemu ekonomistu, ne pade na pamet, da bi predlagal trženje dovoljenj s plutonijem, kot se zagovarja trženje pravic do onesnaženja zraka s toplogrenimi plini. (Kirn, 2004: 295)

Denarna nadomestila niso enakovredna dejanskim ekološkim poškodbam, ki jih pogosto niti ni mogoče popraviti, ker so nepovrnjive. Trg ne more predvideti in pravočasno zaznati raznih okoljskih poškodb, ampak lahko to opravi le znanstveno, ekološko oz. okoljsko raziskovanje, pa tudi tu je velik problem časovne odmaknjenosti posledic, njihov sinergizem in kompleksnost. (Kirn, 2004: 296)

Reševanje okoljskih problemov pa ima zadostne učinke le, če se izvaja globalno, saj so ekološke poškodbe le redko prostorsko omejene. Globalno segrevanje ozračja vsekakor ni prostorsko omejen pojav, zato ga je potrebno reševati globalno. To pomeni, da je potrebno veliko sodelovanja in kompromisov, da je takšno reševanje možno in učinkovito. Seveda pa je potrebno najprej širiti zavest o tem, da sploh lahko pričakujemo kakšne učinke v delovanju in konkretnem reševanju problemov. Ekološki problemi morajo biti globalno ovrednoteni, da dobijo svoj dejanski pomen in svojo širino.

III. 1. 2. Globalizacija okoljskih problemov

Globalizacijo razumemo tudi kot oblikovanje globalne razsežnosti individualne zavesti, nastajanje globalnega, svetovnega etosa, globalnih vrednot, univerzalnih človekovih pravic, pa tudi občutka globalne odgovornosti in dolžnosti. Globalizacija okoljskih problemov se kaže v dveh temeljnih oblikah: a) v čezmernem prelivanju eksternalitet ter b) v odnosu držav do skupnih virov, kot so na primer ribolov na odprtih morjih, naravna bogastva morskega dna, globalni podnebni sistem, elektromagnetni spektrum, stacionarna orbita, vesolje, biotska raznolikost planeta idr. in do obremenitve globalnega okolja. Številčno gledano do sedaj ni veliko poznanih globalnih okoljskih problemov, zato pa so toliko večje njihove možne posledice za celotno človeštvo in biosfero Zemlje. Nekateri okoljski problemi so globalni samo po svoji prostorski razširjenosti, ker jih človek povzroča skoraj povsod, toda ne potekajo na globalni ravni, kot na primer globalne podnebne spremembe. Obstajajo tako lokalne kot globalne biofizične, okoljske omejitve človekovih dejavnosti in človekovih potreb. Lokalne omejitve je stalno presegala svetovna trgovina blaga in surovin, tako da skoraj niso bile zaznavne. Biofizične omejitve se kažejo v dveh temeljnih oblikah: v končnosti virov in v končni zmogljivosti okolja, da sprejme onesnaženje in prenese degradacijo do te stopnje, ob kateri je še možno človekovo življenje in ni bistveno ogrožena njegova kvaliteta. Za razliko od 70-ih let sedaj stroka ugotavlja, da so meje degradacije bolj kritične kot pa končnost virov. Razvite industrijske države so prekoračile meje po obeh razsežnostih, ko porabijo 80% svetovnih virov in obremenjujejo okolje s toplogrednimi plini preko njegove absorpcijske zmogljivosti. (Kirn, 2001: 79)

Večina okoljskih problemov je povezana s človekovo produkcijsko in potrošniško dejavnostjo ter njegovo rabo prostora. Pri tem nastajajo okoljske škode, ki so nenamerno povzročene drugim akterjem proizvodnje in potrošnje. Te škode so bile v ekonomskem jeziku

označene kot zunanje produkciji (eksternalitete). Priznanje eksternalitet je vodilo k sprejetju načela »plača naj onesnaževalec«. Eksternalitete pa imajo dve ravni: a) znotraj nacionalne ekonomije in b) meddržavno, ko gospodarska dejavnost ene države povzroči okoljske škode in z njimi povezane stroške drugim državam. Ti stroški so lahko dejanski ali zgolj možni zaradi nevarnosti določenih tveganj, ki bi se lahko uresničila. (Kirn, 2001: 80)

Da bi se okolju prizaneslo je bilo potrebno razviti globalno mišljenje. Globalno je bilo potrebno razmišljati o okoljski degradaciji in iskati je bilo potrebno globalne rešitve zanjo. Eden izmed načinov reševanja okoljskih problemov je trajnostni razvoj, ki je izredno velikega obsega. Trajnosten razvoj zahteva globalne in trajne vrednote, norme, mišljenje, zavest in končno tudi rešitve.

III. 1. 3. Trajnosten razvoj

»S procesi globalizacije, ko se v orbito svetovne ekonomije vključuje koriščenje naravnih virov z vseh delov sveta, je iz dneva v dan vse bolj pereče vprašanje globalne, ne pa zgolj lokalne, regionalne, državne ali kontinentalne trajnosti.« (Kirn, 2004: 300) Trajnosten je v sodobnih procesih globalizacije in nastajajoče globalne družbe lahko samo globalna. Neka družba ne more biti trajnostna, če je v njej trajnostno samo gozdarstvo ali ribištvo, ne pa tudi kmetijstvo, turizem, energetika ... Prav tako ne more obstajati trajnostna ekološka praksa ob netrajnostnih vrednotah in mišljenju. Ekološka trajnostna družba in trajnostni razvoj morata imeti značilnosti globalnosti, celovitosti in paradigmatičnosti. Začenjata pa se uveljavljati lokalno, delno in neparadigmatično. (Kirn, 2004: 301) Trajnosten razvoj obsega zmanjšanje in preprečevanje nastajanja odpadkov, ponovno uporabo, popravilo, recikliranje materialov, izraba energetske vrednosti odpadkov, odlaganje odpadkov na trajnih odlagališčih. (Kirn, 2004: 302)

Leta 1987 je svetovna komisija za okolje in razvoj, bolj znana pod nazivom Brundtlandska komisija, predlagala definicijo trajnostnega razvoja: »Trajnosten razvoj je razvoj, ki zadostuje današnjim potrebam, ne da bi pri tem ogrožal možnosti prihodnjih generacij, da bi zadostile svojim lastnim potrebam.« (Čuk, 2004: 10) Pogodba iz Amsterdama prvič formalno vključuje trajnostni razvoj. V svoji vsebini navaja, da je naloga skupnosti spodbujati harmonizirani, uravnoteženi in trajnostni razvoj gospodarskih dejavnosti, ter da morajo biti zahteve varstva okolja vključene v določanje in izvajanje politik skupnosti, posebno s spodbujanjem trajnostnega razvoja. Junija 2001 je sestanek sveta v Göteborgu predstavil javnosti strategijo za trajnostni razvoj v Evropski uniji. Strategija temelji na načelu,

da je treba usklajeno preučiti ekonomske, socialne in tudi okoljske učinke vseh politik pri sprejemanju odločitev. Göteborgška strategija se zgleduje po Lizbonski strategiji, vendar poudarja, da morajo gospodarska rast, socialna enotnost in varstvo okolja potekati skladno. Trajnostni razvoj nudi Evropski uniji pozitivno, dolgoročno vizijo družbe z večjim blagostanjem in večjo pravičnostjo. Obljublja čistejše, varnejše in bolj zdravo okolje družbe, ki omogoča večjo kakovost življenja nam in potomcem. Ta cilj zahteva v praksi ekonomsko rast, ki podpira družbeni razvoj z ustreznim upoštevanjem okolja. Družbena politika naj bi podpirala gospodarsko učinkovitost s stroškovno učinkovito okoljsko politiko. (Čuk, 2004: 10)

Pojem trajnostnega razvoja je danes v zelo pogosti rabi. »Skorajda ni mogoče najti več razvojnega dokumenta ali pa razmišljanja, ki se na bi skliceval na »trajnostne« cilje in načela ... Takšna intenzivnost in gostota razprav bi nas pravzaprav morala razveseljevati, če na bi bila sorazmerna s pogostostjo tudi ohlapnost, nediskriminatornost, nedoločenost rabe tega pojma.« (Kos, 2004: 333) Pogosto se tudi cilji trajnostnega razvoja zamenjujejo s cilji varstva okolja. Trajnostni razvoj sicer odgovarja na izzive varovanja okolja, vendar ima pojem trajnosti še vrsto drugih razsežnosti, ki so razvidne iz naslednje opredelitve: »Trajnostna skupnost ima stabilne, obvladljive in raznolike gospodarske temelje, ki pretirano ne obremenjuje nosilne zmogljivosti naravnega okolja, po količini in kakovosti vzdržuje zaloge neobnovljivih virov in si prizadeva zmanjšati povpraševanje po neobnovljivih virih. Gospodarstvo trajnostne skupnosti zagotavlja širok razpon možnosti zadovoljivih zaposlitev in tudi tako raven pravično razporejenega bogastva, da lahko skupnost dejavno in stalno zadovoljuje osnovne potrebe vsakega člana in da so vsaki posameznici in posamezniku zagotovljene možnosti za uresničevanje lastnih sposobnosti v okvirih spodbudnega socialnega okolja, varnega in kakovostnega bivalnega okolja in v čistem, zdravem ter vitalnem naravnem okolju. Trajnostna skupnost ne dosega ali vzdržuje lastne trajnosti na račun trajnosti drugih skupnosti/ekosistemov, vštevši svetovne skupnosti/ekosisteme, katerih sestavni del je tudi sama.« (Richardson v Dekleva, 2002: 6)

Človeštvo 21. stoletja stoji pred vrednotno izbiro ali živeti kratko, potratno, v izrednem materialnem izobilju vsaj za majhno število ljudi ali pa živeti dolgo, materialno varčno, toda kvalitetno in duhovno polno življenje. Če bo to postalo vrednota za največji del človeštva, potem bo trajnostni razvoj zanj tudi nujna in samoumevna vrednota. (Kirn, 2004: 301)

V evropskem in svetovnem merilu bodo potrebne drugačne, bolj korenite spremembe, če se bo hotelo uveljavljati paradigmo trajnostnega razvoja in socioekološke trajnostne

družbe. Tukaj stoji pred izzivom naša okoljska politika, naše podjetništvo, naša znanost ter vrednotni in miselni svet naših potrošnikov. Nobena družba na Zemlji še ni na tirnici trajnostnega razvoja. Približala se mu je mogoče samo po dveh, treh kazalcih, ne pa po številnih drugih. Nekatere države so se uspele približati uveljavljanju posamičnega vidika trajnosti, vendar zato še niso trajnostne družbe s trajnostno ekonomijo. (Kirn, 2004: 301)

Slovenija je bila v letih 2001 – 2003 članica predsedstva Komisije ZN za trajnostni razvoj, ustanovljen je bil Slovenski svet za trajnostni razvoj pri vladi Republike Slovenije in Svet za trajnostni razvoj pri SAZU. (Kirn, 2004: 303)

Sistem trajnostnega razvoja, ki ga želijo vpeljati, je del globalnega zavedanja in reševanja ekoloških problemov. Prav tako so del globalizacijskega razmišljanja razni sporazumi in pogodbe, ki vežejo države k določenim ekološkim normam. Eden izmed takih je Kjotski sporazum, katerega namen je reševati problem globalnega segrevanja ozračja s sodelovanjem vseh držav.

III. 1. 4. Kjotski sporazum

Proces globalizacije je mogoče videti v treh temeljnih razsežnostih: družbeni (sociološki, politični, ekonomski, kulturološki), tehnični (informacijski, telekomunikacijski, transportni) in okoljski. (Kirn, 1997: 890) Okoljski problemi med državami povzročajo konflikte, ki pa jih silijo v povezovanje. Konflikti povzročajo sodelovanje in povezovanje, ki naj bi v bodoče omogočalo odnose brez le-teh. Sodelovanje in povezovanje kot reševanje konfliktov se odraža v sporazumnih privolitvah, in sicer raznih konvencijah, ki hkrati omejujejo suverenost držav na določenih področjih. Vendar pa se v zameno za manjšo suverenost pridobiva večja okoljska varnost, ki je v korist držav na globalni ravni. Ker so okoljski problemi vse bolj globalne narave, države niso več sposobne teh problemov reševati same. Zato je tako pomembno, da se povezujejo in sodelujejo v skupno korist, kar pa seveda pomeni tudi odpovedovanje na drugih področjih, kot npr. manjša suverenost.

Kot posledica spremenjenega odnosa javnosti do globalnih ekoloških problemov je preokretnica v mednarodnem dogovarjanju na političnem nivoju, in sicer s sprejetjem sporazuma v Kjotu leta 1997. Prvič je bila izražena globalna politična volja, da se preprečijo klimatske spremembe, ker bodo človeštvu v celoti bolj škodile kot koristile. (Ravnik, 2002: 12)

V svetu se križajo različni interesi držav, ki bi jih omejevanje porabe fosilnih goriv gospodarsko precej prizadelo. Zato se izmikajo ukrepom, ki bi sicer predstavljali rešitve za

dolgoročno varnost planeta, in se odločajo za kratkoročne vidike, ki omogočajo rast gospodarstva. To velja npr. za ZDA, ki so kmalu dale vedeti, da ne bodo ratificirale Kjotskega sporazuma, ker bi to ogrožalo njihovo kratkoročno ekonomsko in gospodarsko rast.

Kjotski sporazum deluje z nakupom pravic oz. s trgovanjem s toplogrednimi plini. To je tržni mehanizem, ki naj bi državam, ki ne bodo zmogle zmanjšati porabo fosilnih goriv v dogovorjenem roku, omogočil izpolniti obveznosti na drug način oz. z odkupom pravic do porabe fosilnih goriv. Tudi v Sloveniji bi bilo potrebno do leta 2008 zmanjšati emisije toplogrednih plinov za 8 odstotkov glede na leto 1986, kar pa po strokovnih analizah kaže, da nam ob načrtovani gospodarski rasti ne bo uspelo. Poraba fosilnih goriv se je v času od Kjota celo povečala, kar pomeni, da bi bilo potrebno v naslednjih nekaj letih zmanjšati emisije za 12 odstotkov. Torej je potrebno razmišljati o nakupu pravic. (Ravnik, 2002: 12)

Trg s pravicami do emisij ali s kvotami toplogrednih plinov se presenetljivo hitro oblikuje. Države, ki so v pogajanjih izposlovale večje kvote toplogrednih plinov, kot jih dejansko izpuščajo v zrak (npr. Rusija), v tem vidijo priložnost za zaslužek. Na drugi strani so države, ki se ne morejo zlahka odpovedati uporabi fosilnih goriv in v nakupu vidijo možnosti za nemoten razvoj. Tudi Slovenija bo morala kupovati pravice do emisij, in sicer po grobih ocenah ocenjujejo, da bi morali po letu 2008 kupovati od 10 do 20 milijonov dolarjev kvot toplogrednih plinov na leto. To velja za trenutne cene za pravice, s tem da obstaja velika verjetnost, da se bodo le-te zviševale do leta 2008. (Ravnik, 2002: 12)

Dr. Lučka Kajfež Bogataj v svojem članku meni, da če bi vse države ukrepale v duhu Kjota, bi bile klimatske spremembe manj izrazite in s tem posledice bolj obvladljive. (Kajfež-Bogataj, 2001: 4) Razen Luksemburga, so vse države EU daleč presegle norme, ki jih je postavil kjotski sporazum.

Kjotski in podobni sporazumi so nastali, ker so se znanstveniki začeli na podlagi izmerjenih in zbranih podatkov zavedati ekološke ogroženosti našega planeta. To znanje in skrb so posredovali ostalim pomembnim organizacijam in funkcionarjem. Ekološka zavest se je začela širiti tudi na ostale segmente populacije. Pričelo se je informiranje, pozivanje, ozaveščanje. Nastajati je začela ekološka zavest. Kjotski sporazum je hkrati produkt te zavesti in hkrati element, ki to zavest širi naprej.

IV. EKOLOŠKA ZAVEST

»Ekološka zavest je sestavina človekovega praktičnega odnosa do narave, vendar ni preprost odsev prakse, ampak je tudi vodilo in norma človekovega delovanja.« (Kirn, 2003:17) Za ocenitev človekove ekološke zavesti to pomeni, da ni dovolj le naše ravnanje in delovanje, ampak so potrebni tudi neki notranji dejavniki, kot so vrednote, prepričanje in zavedanje o določenem problemu. Človek lahko deluje ekološko tudi zaradi drugih razlogov. Veliko boljši razlog za ekološko prijazno ravnanje človeka je, če je to posameznikova namerna skrb za okolje, za druge ljudi in seveda tudi zase.

Zato je danes v ljudeh na prvem mestu potrebno prebuditi ekološko zavest. Človek mora spoznati in priznati svojo najtesnejšo povezanost z naravo in življenjsko odvisnost od nje, od njenega bogastva, njenih zakonitosti in njenega ravnovesja, saj je človek del narave, ki ga obdaja. Še posebej pa spada k ekološki zavesti zavest tesne povezanosti človeškega življenja z življenjem na Zemlji sploh. A. Schweitzer je postavil načelo, da se temeljno dejstvo človekove zavesti glasi: »Jaz sem življenje, ki hoče živeti sredi življenja, ki tudi hoče živeti.« Človek, ki razmišlja, doživi dolžnost, da mora vsako voljo do življenja enako spoštovati kakor svojo. (Grmič, 1994: 234)

K prebujanju ekološke zavesti spada slednjič zavest nevarnosti, ogroženosti, v katero nas je pahnilo neodgovorno ravnanje z naravo, v kateri smo se znašli zaradi onesnaževanja okolja, ropanja zemeljskega bogastva, rušenja ravnovesja v naravi, uničevanje življenja, brezobzirnega gospodovanja. (Grmič, 1994: 235) Veliko ljudi namreč kljub temu še vedno živi v prepričanju, da mora enostranski, industrijsko-tehnični razvoj v nedogled kvantitativno rasti in da mora takšen razvoj človeku prinesiti vedno večje zadovoljstvo in srečo. Človek si želi vedno več imeti, biti vedno uspešnejši in vedno bolj zadovoljiti svoje resnične in namišljene, umetno spodbujene potrebe. Vse, kar je potrebno za povečanje dobička, je za nekatere nujno potrebno in je zato to dejavnost potrebno pospeševati. Le maloštevilni pa se zavedajo resnosti položaja.

Prebujena ekološka zavest človeka usmerja k odgovornemu ravnanju z naravo. Odgovornost pomeni, da sprejemamo vse, na kar meri odgovornost, za svoje, za zadevo, ki je naša, za nekaj, s čimer se nekako poistovetimo. H. Jonas pravi: »Odgovornost je kot dolžnost, priznana skrb za nekaj, kar zbuja zaskrbljenost, kolikor je ogroženo zaradi svoje ranljivosti.« (Grmič, 1994: 235) Za odgovornost do narave si je potrebno prizadevati na vseh ravneh vzgojnega in sploh kulturnega delovanja tudi v družbi.

Kakovost življenja v družbi je odvisna od stopnje odgovornosti ljudi v njej, odvisna je od prebujenosti čuta za odgovornost. Zrelosti ljudi za odgovornost ne morejo sami po sebi ustvarjati ugodni družbeni mehanizmi, temveč je takšna zrelost plod duhovne rasti, za katero so potrebni posebni naporji na najrazličnejših ravneh družbenega življenja. Čut za odgovornost se prebujata vzporedno s človekovo duhovno rastjo v najširšem pomenu. (Grmič, 1994: 236) Rečemo lahko torej, da je ekologija tudi posredni rezultat človekove duhovne rasti, ki je sprejel odgovornost do narave in svojega okolja.

Za oblikovanje in udejanjanje ekološke zavesti so potrebne določene vrednote in norme. Potrebna je ekološka etika, ki je neke vrste ogledalo, v katerem vidimo stvari na določen način. Da smo se ljudje lahko lotili ekologije in ekološke zavesti, smo potrebovali neke okvirje, v katere smo ekološko zavest vgradili. Te okvirje nam je dala etika oziroma ekološka etika. Ekološka etika je naš pogled na okolje in naš odnos do okolja.

IV. 1. EKOLOŠKA ETIKA

Ekologija in njeni današnji problemi zahtevajo spremenjen odnos človeka do narave. Nasploh pa je potrebna sprememba njegove miselnosti. Z drugimi besedami: potrebujemo etične norme, ki bodo ustrezno uravnale našo dejavnost z naravo.

Dosedanje etike so se zanimale le za človeka, za njegovo razmerje do sebe in do drugih ljudi ter še kvečjemu Boga. Človekovo okolje, če ne gre za človeško družbo, je ostajalo zunaj področja, za katerega se je zanimala etika. Tako ni čudno, da je človek vedno bolj izgubljal čut za tisto, kar naj bi urejalo njegov odnos do narave. A. Auer navaja predvsem tri kvalitete, ki naj bi ta odnos do narave urejale: spoštovanje do narave, razumnost in zmernost. Gre za sožitje človeka in sveta, za njuno skupno življenje. Narava ima samostojno vrednost in svoje pravice, ki jih mora človek upoštevati. Izhodišče nove etike je usodna, življenjska skupnost vseh stvari v svetu, še posebej vseh oblik življenja. V naravi zato ne smemo videti objekta, nad katerim lahko le gospodujemo in ga uporabljamo kot nekaj, kar nam je popolnoma podrejeno, temveč naj bi v njej videli subjekt. V skladu s tem naj bi naš odnos do nje usmerjale podobne norme, kakor jih upoštevamo po splošno priznanih načelih resnično humane etike v medsebojnih odnosih v človeški družbi. (Grmič, 1994: 237)

IV. 1. 1. Razvoj ekološke etike

Nastavki ekološke etike so razširili polje možnih moralnih objektov na živali, sedanja ekološka etika pa jih razširja na rastline in naravne bitnosti sploh ter jim podeljuje status naravnih vrednot. Različne naravne bitnosti postanejo vrednostni objekti, ki jih je treba varovati in ohranjati. Zаметki ekološke etike Zahoda pa so izrazito človekosrediščni, pragmatični, instrumentalni: do naravnih bitnosti se je potrebno korektno obnašati zaradi človekovih koristi in možnih škod. Vsa dosedanja okoljska in v glavnem tudi naravovarstvena politika v bistvu temelji na pragmatičnih, instrumentalnih, antropocentričnih vrednotah. (Kirn, 2003: 18) Veliko bolje je, da je varstvo okolja in narave antropocentrično, kot pa da ga sploh ni. Nadaljnji korak pa predstavlja intrinzična ekološka etika, ki zahteva varovanje in spoštovanje naravnih bitnosti zaradi njih samih in ne samo zaradi koristi, ki jih prinašajo človeku.

Zаметki človekosrediščne (antropocentrične) vrednotne zavesti o naravi so nastali že z začetki poljedelstva in živinoreje (neolitska revolucija) ter se potem razširili, poglobili, spremenili in ohranili vse do današnjega dne. Temeljne značilnosti antropocentrične ekološke zavesti so: dualizem, gospodovalnost, hierarhičnost, etična izključevalnost. Z neolitsko revolucijo se je začelo dualistično, binarno mišljenje. Človek je samega sebe izoblikoval kot misleče, govoreče, družbeno bitje. S tem je sam sebe dojemal kot nekaj posebnega v naravi. Ker ima človek razum in voljo, in je s tem bolj popolno bitje od vseh ostalih, naj bi to opravičevalo, da vse drugo izkoristi za svoje potrebe. Človek je krona stvarstva v teološki krščanski doktrini ali pa vrh evolucije v posvetni, znanstveno podprti koncepciji. Naravo je človek izključil iz kroga moralnosti, človekova morala se prenaša samo na druge ljudi, na samega sebe in na boga. Človekosrediščna in bogosrediščna paradigma bivajočega je etično izključevala druga bitja (živali, rastline). (Kirn, 2003: 18) To so bili čisti začetki oblikovanja ekološke zavesti, ki so postavljali človeka v središče, narava pa je ostajala daleč zadaj. Vendar pa se je razmišljanje o okolju s časom preoblikovalo.

Ekološka etika se je pričela oblikovati, ko sta razvoj industrije in vse hitrejša urbanizacija od leta 1820 dalje, pri nekaterih ljudeh izzvala intenzivno oblikovanje ekološke zavesti. Pod vplivi evropske romantike je okoli leta 1840 nastal krog transcendentalistov, ki se je oblikoval okoli ameriškega pesnika in filozofa Ralpa W. Emersona. Njegov najznačilnejši predstavnik je bil Henry David Thoreau. Bil je ostrí kritik industrializacije, materializma in ekonomije. Thoreau je nadaljeval z romantično kritiko moderne znanstvene

metode s predpostavko, da je na ne-človeški svet potrebno gledati kot na veliko skrivnost in ne kot na predmet objektivnega spoznanja, še manj pa kot na predmet manipulacije. Mnogo močneje je prednosti divjine pred materialistično civilizacijo poudarjal John Muir (1838 – 1914). Predpostavljal je, da je človek biološko najbolj prilagojen življenju v divjini in da v civilizaciji včasih ne more ustvariti sreče in svobode. Muir je zagovarjal koncept intrinzičnih vrednosti s predpostavko, da ima vsako bitje in vsaka stvar vrednost po sebi, neodvisno od človeških materialnih in duhovnih interesov. V Muirovem videnju narave so izginile zadnje sledi transcendentnega antropocentrizma¹, ki so bili vzporedno še prisotni pri Thoreauu. Muir je razglašal mišljenje, da je vse ustvarjeno zaradi človeka, in da je človek središče sveta, za iluzijo in nevednost. (Markus, 2004: 3)

Romantični in transcendentalni pristop k naravi je bil duhoven, religiozen in moralističen. Ameriški pisatelj Aldo Leopold (1887 – 1948) je bil eden prvih, ki je oblikoval ekološko etiko, utemeljeno s sočasnima teorijama evolucije in biologije. Tekom 30-ih in 40-ih let 20. stoletja je Leopold zgradil osnove etike zemlje kot osnove za drugačen in zdrav odnos ljudi do njihovega ožjega in širšega okolja. Zemlja je organska skupnost, katere del je človek in do katere se je potrebno obnašati z ljubeznijo in spoštovanjem. Leopold je ostro obsodil moderni materializem, potrošništvo in tehnologijo. (Markus, 2004: 4)

Do oblikovanja ekološke etike kot ekofilozofske discipline je prišlo šele v prvi polovici 70-ih let v ZDA in Avstraliji. Avstralski filozof Richard Routley se je v govoru leta 1973 zavzel za novo ekološko etiko, ki bi postavila meje izkoriščanja ne-človeških entitet. Prav tako je ekološko etiko kasneje zagovarjal znani ekološki etik Holmes Rolston III., prvo ekofilozofsko knjigo pa je napisal avstralski filozof John Passmore (1974), ki je predpostavljal, da ni potrebe po novi ekološki etiki, ker so humanistična filozofija Zahoda in prosvetni antropocentrizem dovolj za idejno konfrontiranje z ekološko krizo. Passmore je ostro obsodil zahteve spoštovanja narave in jih kvalificiral kot »nature mysticism« ter zagovarjal prosvetni ekopaternalizem, racionalno človekovo upravljanje z viri.

Od začetka 70-ih let 20. stoletja se je v anglosaksonskih deželah hitro širila animalistična filozofija, ki nudi zaščito posameznim pripadnikom ljudem simpatičnih vrst, kot so domače živali in živali atraktivne divje megafavne (kiti, medvedi, levi, tigri, sloni, pande itd.). Najbolj poznana predstavnika animalistične filozofije sta Avstrelca Peter Singer, ki

---

¹ Antropocentrična ali homocentrična etika ima svoj temelj v družbi, v skupnem dobrem in manj v posamezniku. Njen temeljni koncept je maksimirati skupno dobro in zmanjšati ali odpraviti vse, kar za skupnost ni dobro, kar ji škodi. Homocentrično etiko sta oblikovala zlasti utilitaristična filozofa Jeremy Bentham in John Stuart Mill, prvič pa se je manifestirala na ekološkem področju ob prelomu iz 19. v 20. stoletje v obliki gibanja za Austanovitev naravnih parkov in zaščito živali v ZDA in Evropi. (Požarnik, 1994: 123)

zagovarja utilitarno etiko, in Američan Tom Regan, ki zagovarja deontološko etiko. V začetku ekološka in animalistična etika nista bili jasno zamejeni. Obstajala je, in do neke mere obstaja še danes, tendencija, da se ekološka in animalistična etika poistovetita, da se animalizem (animal liberation) obravnava kot vrsta ekološke etike. (Markus, 2004: 5)

Konec 70-ih, začetek 80-ih let so kritizirali »človeški šovinizem«, tradicionalno antropocentrično etiko, ki ocenjuje kot vredne samo ljudi, in etični eksistencializem, ki predpostavlja, da mora ekološka etika slediti antropocentrični tradiciji zahodne etike samo v širšem obsegu. Nova ekološka etika mora zanikati mehansko paradigmo, atomizem in antropocentrizem, po katerem je človek mera za vse stvari, v korist holističnega, organskega in ekocentričnega pristopa. (Markus, 2004: 6)

Holmes Rolston III. je z izgradnjo nove ekološke etike želel urediti odnose med človeško družbo in svetom narave. Rolston se odmakne od dualizma med naravo in kulturo. Kultura je specifična človeška tvorba, znotraj katere ljudje prenašajo informacije na nove potomce neodvisno od genetskih sprememb, in s katero transcendentirajo naravo. Zahvaljujoč kulturi, se lahko ljudje prilagajajo naglim spremembam v okolici in ustvarjajo svobodo od ekosistema, medtem ko se druga bitja pasivno prilagajajo okolju. Telesno in s fizičnimi potrebami pripadajo ljudje biosferi in naravi, vendar so se zahvaljujoč kulturi odtujili od nje. Rolston meni, da je kultura popolnoma osvojila naravo, zato ji nadaljnje osvajanje ni več v interesu. Sedaj se mora naučiti živeti v skladu z naravo. Urbana kultura je vedno superiorna ruralni, ker v mestih ljudje gradijo »višjo kulturo« in prevladujejo ekološke omejitve, čeprav ostajajo podložni naravnim zakonom. Rolston predpostavlja, da obstajajo trije osnovni vzroki za ekološko krizo: 1) demografska eksplozija, 2) pretirana potrošnja, 3) neenaka distribucija dobrin. Rolston simpatizira z Leopoldovo etiko zemlje, vendar predpostavlja, da je preveč lokalna in da je potrebno zgraditi globalno etiko za Zemljo. (Markus, 2004: 7)

Baird Callicot je prvi pričel predavati ekološko etiko še v začetkih 70-ih let. Poznan je kot zagovornik Leopoldove etike zemlje, za katero je pomemben odklon od tradicionalne zahodne moralne filozofije zaradi holizma (premik od posameznika k skupnosti) in ekocentrizma² (premik od človeka kot središča sveta k človeku kot delu narave in članu biotske skupnosti). Po Callicotu je etika zemlje ukoreninjena že v evolucijski biologiji,

---

² Ekocentrična etika ima vrednostna merila, ki se opirajo na univerzalna spoznanja o življenju, zato sega prek posameznika in človekove družbe ter zajema celotno okolje. Temeljni koncept ekološke etike je v naravi sami; živi in mrtvi naravi je treba priznati nujno vrednost in nujne pravice. Našo obveznost varovanja narave moramo izpolniti, vendar ne zgolj zaradi lastnih interesov. Ekocentrična etika sloni na holističnem svetovnem nazoru. Značilne zanjo npr. podmene, da je vse z vsem v dinamični enovitosti, da je celoto več kot samo vsota delov, da je mogoče razumeti dele šele na podlagi celote, da so telo in duša, človek in narava, narava in kultura, moški in ženska med seboj neločljivo povezani in deli istega organskega kozmičnega sistema. (Požarnik, 1994: 123)

ekologiji in socialni biologiji ter v teoriji moralnih občutkov Davida Humea in Adama Smitha. Holizem etike zemlje ne išče žrtvovanje ljudi, ker so le-ti člani človeške skupnosti in imajo zato obveznosti, ne samo do zemlje, temveč tudi do drugih ljudi. Ekologija je upočasnila atomistično in mehanično sliko narave v korist holističnemu in organskemu konceptu. Ekologija poudarja, da so ne-človeška bitja in ljudje del biotične skupnosti v močni soodvisnosti. Callicott meni, da je potrebna globalna ekocentrična etika, ki bo priznala obstoj tehnološke civilizacije in hkrati tudi množstvo regionalnih in nacionalnih kultur. (Markus, 2004: 8)

Anne Peterson (2001) si prizadeva za povezovanje ekološke etike in evolucijske teorije. Pravi, da socialni konstruktivizem ne upošteva ekološke dimenzije človeškega življenja, negira obstoj kakršnekoli realnosti zunaj človeške družbe in radikalno loči ljudi od drugih vrst. Petersonova si prizadeva za povezovanje naravoslovnega realizma, ki predpostavlja, da so ljudje del narave, in omejenega konstrukcionizma, ki predpostavlja, da so človeške predstave o naravi pod vplivom kulturnih vrednot. (Markus, 2004: 9)

Don Marietta je leta 1995 ekološkemu humanizmu dodal vrednote humanistične etike (socialno pravo, svobodo, individualne in človeške pravice) ter spoznanja ekološke znanosti. Laura Westra (1998) pa zagovarja etiko integritete, ki izhaja iz ekosistema kot celine, katerega deli so (vključno s človeško vrsto) medsebojno odvisni. Načelo integritete je veja ekocentričnega holizma, ki temelji na teoriji ekosistema in pomenu funkcionalne diverzije – resorsi so last narave in ne ene (človeške) vrste. Britanski filozof Robin Attfield (1994) je zagovarjal mnenje, da obstaja povezava med krščanstvom in ekološko krizo, ker je le-ta do neke mere rezultat moderne tehnike, ki je del krščanskega svetovnega nazora, posebno težnje za človeškim gospodarstvom nad naravo. (Markus, 2004: 10)

Eric Katz (1997) zagovarja ekocentrični holizem, po katerem je narava skupnost medsebojno povezanih delov, ki za razliko od modela narave kot organizma, ohranjajo zasebno vrednost in zavestno avtonomijo. Katz je kritiziral antropocentrizem, ki človeške interese in človečnost postavlja za središče vseh vrednot, naravo pa obravnava kot sredstvo za človeške cilje. Andrew Light, ameriški filozof mlajše generacije, rojen 1966, sprejema liberalno demokracijo in zastopa obliko okoljskega pragmatizma s težiščem na reševanju konkretnih problemov, zavračanju koncepta intrinzičnih vrednot, slabem antropocentrizmu in izpostavljanju važnosti človeških ciljev, posebej z obračanjem k širši javnosti. Light (2001, 2002) kritizira antiurbana nagnjenja v ekofilozofskih krogih s predpostavko, da velika mesta niso nujno ekološko destruktivna področja, in da lahko znotraj njih ljudje živijo ekološko odgovorno. Light si prizadeva za ekološko obnovo določenih področij, ki so jih ljudje

degradirali. Poleg tega daje poseben pomen izgradnji »demokratične zelene tehnologije«. Večino ekološki etikov je kritiziral zaradi zanemarjanja človeški interesov. (Markus, 2004: 11)

Pričela se je razvijati pragmatična ekološka etika z osnovnim ciljem pripomoči k boljšem funkcioniranju liberalne demokracije in tehnološke družbe. Ekopragmatizem povezuje akademsko ekološko etiko in »racionalno upravljanje z viri« ter želi tako prevladati nad teoretsko šibkost ekofilozofije, v kateri intelektualci medsebojno razpravljajo brez kakšnega praktičnega učinka. Za pragmatiste prinese ekološka etika značilen doprinos k nadvladi ekološke krize. Najbolj racionalna ekološka etika je *piecemeal approach*, reševanje konkretnih ekoloških problemov znotraj tehnološke družbe. Pragmatisti predpostavljajo, da so ekološki problemi vedno umeščeni znotraj partikularnega konteksta, in zato ne more biti neke končne resnice ali univerzalne teorije o njihovem reševanju, zato po večini uporabljajo »praktični pluralizem«, ki vodi račune o konkretni situaciji. (Markus, 2004: 12)

Ekologija ima izvorne korenine v bioloških raziskavah, zato ni čudno, da so mnogi biologi razmišljali o vzrokih in mogočih rešitvah ekološke krize. Ekološka etika, ki jo formalno zastopajo, je antropocentrična, ker ohranja obstanek tehnološke civilizacije, včasih pa se približuje ekocentrični orientaciji, ker smatrajo človeško vrsto za del narave in podrejeno ekološkim omejitvam. Garrett Hardin zagovarja antropocentrično etiko, ki bi morala, posebej pri redukciji prebivalstva, poudariti ekološke omejitve in človeško pripadnost naravi. Hardin je posebej poznan po konceptih *tragedy of commons*, *lifeboat ethics* in sestave »trijaže«, iz katere izhaja demografska eksplozija in razporejanje kapacitet ekoregij. Zanj obstaja tehnična rešitev demografske eksplozije, ker vsako povečanje hrane pomeni povečanje prebivalstva ter še hitrejšo ekološko destrukcijo. Smrt, pravi Hardin, je normalni del življenja in tisti, ki to zavračajo, povečujejo količino trpljenja v svetu. Ann in Paul Ehrlich prav tako poudarjata demografsko eksplozijo kot glavno nevarnost ekološki integriteti, vendar, za razliko od Hardina, kritizirata tudi »ameriško potrošnjo« in njeno razširitev po celem svetu. Barry Commoner, zelo popularen ameriški biolog iz 70-ih let, je kritiziral demografsko eksplozijo in predpostavljaj, da izhaja ekološka degradacija iz novih tehnik, ki so se razvile po letu 1945, kot na primer kemijska, avtomobilska in nuklearna industrija. Predpostavlja, da industrijski kompleks moči manipulira z nedolžnimi potrošniki in jim vceplja lažne potrebe. (Markus, 2004: 13)

Pomembno vejo ekološke etike pod vplivom sociobiologije je zgradil preminuli ameriški antropolog in naturalist Paul Shepard (1925 – 1996), ki je še konec 60-ih let zastopal mišljenje o subverzivnem značaju ekološkega mišljenja, ki išče »a kind of vision across

boundaries«. Osrednja teza Shepardove antropologije je, da je bilo opuščanje lovsko-nabiralniške družbe in širjenje civilizacije katastrofa ter začetek vse večje zmešnjave, od katere si človek še danes ni opomogel. Osnovni vzrok ekoloških in drugih problemov današnjega človeka je v prevelikem prepadu med genetsko-evolucijskimi osnovami in kulturnim okoljem, ki ne nudi možnosti zadostnega zadovoljevanja naših pleistocenskih potreb. Potrebno je razlikovati med *wildness* kot objektivno ekološko realnost divjih vrst, zemlje, zraka in vode, ter med *wilderness* kot konstrukcijo urbanega človeka ali narave kot pokrajine in beg od omejene civilizirane eksistence. Po Shepardu se ne moremo vrniti v pleistocen, ker ga biološko nikoli nismo zapustili. To ne pomeni nujno obnavljanje lovsko-nabiralniškega življenja, temveč absorbiranje njegovih elementov v moderni kulturi na nov način, s sprejemanjem preteklih metafizičnih pogledov in duhovnih kvalit. (Markus, 2004: 14)

Ekološki etiki so ekofilozofiji doprinesli veliko pomembnega in vrednega. Predvsem so odkrili nezadostnost tradicionalne humanistične etike, posebej njenega antropocentričnega diskurza, izključno zanimanja za ljudi in pripisovanje moralne vrednosti in pomembnosti izključno ljudem. Ekološki etiki so ostro kritizirali prepričanje, da so ljudje ločeni od narave, ter umaknili v veliki večini tradicionalni dualizem kultura/narava. V njihovih besedilih je pogosta kritika humanističnega subjektivizma, vrstne hierarhije, potrošništva, tehnoinstrumentalizma, instrumentalne racionalnosti, mehanske paradigme in drugih dominantnih orientacij v moderni družbi. (Markus, 2004: 15) Ekološka etika se je torej odmaknila od antropocentrizma in dualizma med naravo in kulturo (človekom). Človekov odnos do narave se je spremenil in ima danes nove nastavke.

IV. 1. 2. Ekološka etika danes

Hans Jonas je opozoril, da je bila pretekla etika v glavnem antropocentrična, saj je vplivala v prvi vrsti na človekovo ravnanje s samim seboj in z drugimi ljudmi. Poleg tega se je omejevala na njegov ožji življenjski krog; na neposredno prakso in bližnje cilje. In končno je bila etika, ker je bilo obzorje človeka omejeno na tu in sedaj, zožena bolj ali manj na sedanost. Zaradi velike neposrednosti so bila etična načela razumljiva vsakemu. Zato informiranost ali znanje v današnjem pomenu nista veliko vplivala na moralno ravnanje. (Požarnik, 1994: 122)

Vse to se je danes močno spremenilo. Moderna tehnika sedaj omogoča človeku ravnanje s takimi posledicami, da je okvir nekdanje etike preozek. Spremenjena moč ravnanja zahteva tudi spremembo etike. To ne pomeni, da maksime, kot so »ljubi svojega bližnjega, kot samega sebe« ali »ne stori drugemu, kar ne želiš da drugi storijo tebi« in vsi nekdanji pozivi k pravičnosti, usmiljenju, poštenosti, ne veljajo, še zlasti ne za intimno, dnevno človekovo življenje. Pač pa gre za to, da je osebno, individualno danes zmeraj bolj zasenčeno, utopljeno v kolektivno ravnanje, znotraj katerega dejanje samo in posledice niso več iste kot v bližnji sferi. V današnjih razmerah kumulativnega spreminjanja sveta dobiva tudi znanje posebno mesto v morali. Ne samo, da je znanje prvi pomembni pogoj moralnega ravnanja, zavedati se moramo, da je med nameni, znanjem oziroma ugotovitvami in dejanji, ki jim sledijo na njihovi podlagi, lahko razkorak, kar predstavlja za sodobnega znanstvenika resen moralni problem. Predvsem pa mora, zaradi dosežene kritične stopnje razvrednotenja in uničenja narave, postati predmet etike tudi narava in človekova odgovornost za ravnanje z njo. Pri tem se mora spremeniti tudi sedanje interesno izhodišče. (Požarnik, 1994: 123)

Temeljni pogoj za uresničevanje načel nove etike ali etike odgovornosti za naravo je pripravljenost na spremembo mišljenja v človekovem odnosu do narave, pripravljenost na odpoved vsemu, kar iskreni odgovornosti za naravo nasprotuje, čeprav morda ta odpoved trenutno pomeni izgubo nekih koristi. Čeprav ne moremo pričakovati rešitev ekoloških problemov brez spremembe človekove miselnosti in odnosa posameznika do narave, ne moremo reči, da gre za problem, ki bi zadeval samo individualnega človeka, temveč gre prav tako za etično vprašanje socialne razsežnosti, se pravi, da gre za etične probleme na družbenopolitičnem, kulturnem, gospodarskem področju v svetovnem merilu. Šele tako lahko postanejo načela etične odgovornosti za naravo res učinkovita v ekologiji. Prav v tem pogledu pa lahko nastanejo ovire za uveljavljanje nove etike in njenih zahtev. Družbenopolitični in gospodarski sistem sta lahko takšna, da sploh ne dopuščata človeku spremenjenega odnosa do narave, če hoče trenutno preživeti ali vsaj biti kolikor toliko uspešen. Lahko pa je sistem takšen, da nagiba človeka k odgovornemu odnosu do narave ali življenju in delu v skladu z novo etiko. Vsekakor sta družbenopolitični in gospodarski sistem pomembna dejavnika pri uveljavljanju življenjskih, etičnih načel, ki resno jemljejo varstvo okolja in človekovo odgovornost za naravo, ki spodbujajo ustrezno znanost in odgovorno ravnanje. (Grmič, 1994: 239)

E. Eppler je novo etično zavest leta 1984 opisal takole:

- Nova etika bo etika spodbujanja, krepite in razvijanja življenja, in sicer še zlasti tam, kjer je najbolj slabotno in ogroženo.
- Nova etika bo skušala doseči spravo med človekom in naravo, z naravo v njem in zunaj njega, vendar tako, da ne bo zapadla v nekakšen kult, ki bo vse opravičeval z naravo.
- Nova etika bo etika samorealizacije, vendar ne egoizma, ki si pomaga s komolci in je dedič vulgarnega liberalizma.
- Nova etika bo etika osvoboditve, vendar bo tudi emancipatorična gibanja spraševala po njihovih ciljih, vsebini in metodi.
- Nova etika se ne bo opirala na prepovedi, ampak bo slonela na razvoju, realizaciji, avtonomiji, vendar bo hkrati iskala oblike, pravila in tudi prepovedi, ki lahko služijo tej realizaciji.
- Nova etika ne bo več spodbujala različnih lastnosti pri spolih, pri moškem razumu, voljo, trdoto in pri ženskah čustva, vdanost, pripravljenost na trpljenje. Prav s tem bo spremenila položaj in naloge ženske in moškega, predvsem njun medsebojni odnos.
- Nova etika bo etika odgovornosti. Izhajala bo iz odgovornosti za bližnje, za družbo, za prihodnje generacije, naravo, vendar ne zgolj iz strahu pred obsodbo in kaznijo.
- Nova etika se bo trudila za primerna sredstva. Imenovala bo sredstva, ki ne opravičujejo nobenega cilja in iskala sredstva, ki preprečujejo manipulacijo.
- Nova etika bo upoštevala naravni red stvari, vendar bo tudi kritična do reda, ki je produkt družbenih odnosov in vrednot ali verskih nauk.
- Nova etika bo spodbujala h kritičnemu mišljenju, vendar se ne bo sprijaznila z zatiranjem čustev.
- Nova etika bo gradila na enakopravnosti ljudi in odpravi hierarhičnih odnosov, vendar bo izkazala in dala posebno spoštovanje in priznanje tistim, ki bodo naredili največ za soljudi.
- Nova etika se bo skušala uveljaviti najprej v majhnih preglednih krogih, vendar bo prav skozi njih vplivala na celotno družbo in bo tudi pripravljena nositi odgovornost zanjo.
- Nova etika ne bo priznala nacionalnih ali rasnih ovir, vendar bo zahtevala, da mora tisti, ki hoče bolje urediti svet, pričeti to uresničevati najprej v svoji deželi.
- Nova etika bo radikalno demokratična, ker ne priznava nikakršnih samovoljnih, z ničemer potrjenih avtoritet. Vendar ji bo varovanje manjšin enako pomembno kot volja večine.
- Nova etika bo toliko socialna, da ne bo imela privatne lastnine za nikakršno merilo, ampak jo bo videla celo kot oviro za samorealizacijo v družbi. Hkrati bo prezirala vse poskuse, ki se jih je posluževal realni socializem za obrambo samega sebe.

- Nova etika bo etika občestva, vendar ne bo nikoli pozabila na enkratnost in spoštljivost posameznika.
- Nova etika bo etika ljubezni, vendar se bo prav zato nenehno spraševala, katera ljubezen zares zagotavlja sožitje ljudi.
- Nova etika bo etika miru, miru med narodi, med ljudmi in naravo. Vendar ne bo etika brez konfliktnosti, ker je sama v konfliktu s strukturami moči.
- Nova etika bo krščanska, ker neposredno ali posredno sprejema najvažnejše spodbude iz Biblije in na novo odkriva podobo Boga. Vendar bo prav zato izziv meščanski morali, ki se ima za krščansko. (Požarnik, 1994: 126)

Zavarovanje ekoloških temeljev življenja zahteva razširitev etike na razmerja ljudi do vsega živega in neživega, kar je posredno hkrati odgovornost do življenjskih razmer in življenja ljudi samih. V tem smislu ostajamo v afirmativnem, pozitivnem pomenu antropocentriki. Zavrni pa je treba agresivni individualizem, ki bi obšel odgovornost človeka do sebe, enakih pravic drugih, človeškega rodu in pravic narave same. Razviti je treba čut za pravico do življenja drugega, potencialnega, za temporalnost. Gre za problem, kako civilizirati, kultivirati človeka samega. (Sporočila posveta, 1990: 999)

Ali je današnji etiki uspelo izoblikovati posameznika, ki čuti odgovornost do narave? Ali ima današnja etika okvirje, v katere so posamezniki vgradili zavest o okolju in skrb zanj? Kakšna je ekološka ozaveščenost danes, s trenutnimi etičnimi predpostavkami? Kaj nam povedo dosedanje raziskave?

IV. 2. EKOLOŠKA OZAVEŠČENOST

IV. 2. 1. Ekološka ozaveščenost posameznika v Sloveniji

Raziskave kažejo, da je nekonfliktno razumevanje tehnološkega razvoja v zatonu. Družbena zavest o napredku postaja izrazito razdvojena in računa z vsemi mogočimi tveganji in neljubimi presenečenji. Na socialni ravni se obenem znižuje prag sprejemljivosti za onesnaževalce, ki jih je bila večina ljudi še pred nedavnim voljna prenašati. Očitno je, da pri kategoriji sprejemljivega oziroma nesprejemljivega tveganja ne gre za čisto matematično, kvantitativno oceno, ampak sta vse bolj prisotne tudi socialno-psihološka in zgodovinska

razsežnost. Zaostreni ekološko-razvojni problemi terjajo vključitev v etično presojo. (Sporočila posveta, 1990: 999)

Rezultati raziskav o ekoloških razmerah kakovosti življenja v bivalnem okolju Slovenije med letom 1984 in 1991 in javno mnenje so namreč pokazali, da je v porasti delež prebivalcev, ki jih vse bolj moti slaba kakovost okolja. Obe raziskavi, namreč kakovost življenja in javno mnenje, sta zaznamovali podobne trende. Za obdobje od 1984 do 1991 je bil značilen porast deleža prebivalcev Slovenije, ki jih v njihovem neposrednem okolju moti ali celo ogroža hrup, smrad kot posledica izpušnih plinov in industrije ter slaba voda. Naraščal je tudi občutek ogroženosti zaradi jedrske energije, premajhnega obsega sanacije virov onesnaževanja itd. (Verlič – Dekleva, 1993: 1272)

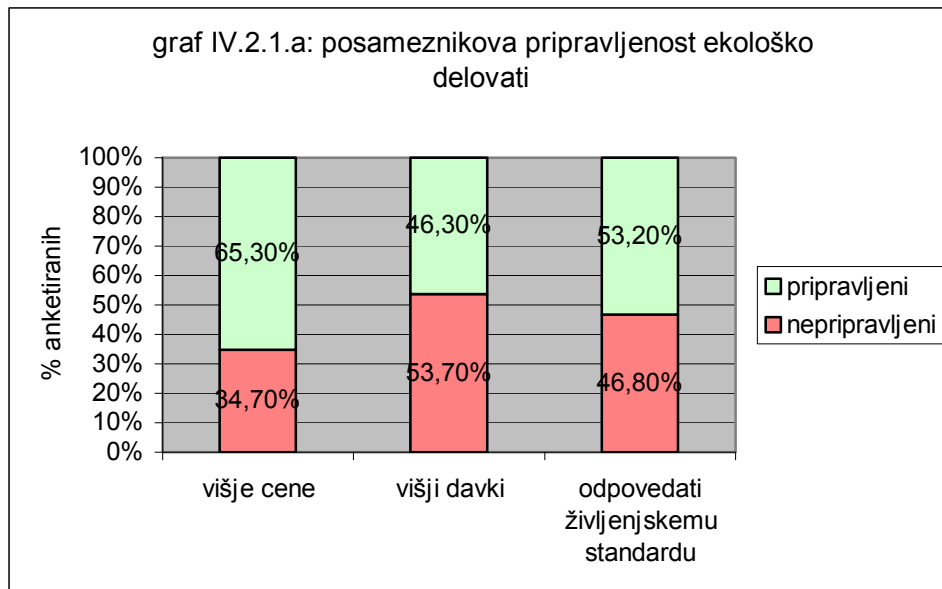
Posamezniki se zelo razlikujejo v tem, koliko so pripravljeni narediti za varovanje okolja. Nekateri so zelo prizadevni in so pripravljeni pomagati in ukrepati v smeri ekološkega varovanja okolja, drugi pa so popolnoma nezainteresirani in nepripravljeni kakorkoli ukrepati. Podatki iz leta 2000³ kažejo, da je na razponu vrednosti od 0 (nepripravljeni) do 3 (zelo pripravljeni)⁴ kar 47,8 odstotkov anketiranih zelo pripravljenih, 33,4 odstotke pa popolnoma nepripravljenih ukrepati okolju prijazno. Preostali odstotki so razporejeni med malo in srednje pripravljene posameznike. Iz teh podatkov lahko vidimo, koliko so posamezniki pripravljeni narediti za varovanje okolja. Imamo dve skrajni skupini posameznikov in le malo vmesnih pozicij. Posamezniki so za zaščito okolja pred onesnaževanjem najbolj pripravljeni plačevati višje cene, s tem se strinja 65,3 odstotkov anketiranih. Manj so se pripravljeni odpovedati življenjskemu standardu. Le-temu bi se odpovedalo 53,2 odstotkov anketiranih. Še nekoliko manj pa je takih, ki bi bili pripravljeni plačevati višje davke. Teh je 46,3 odstotkov anketiranih. Izredno velik pa je delež tistih, ki niso odločeni, in ki se zaenkrat niso pripravljeni opredeliti ne kot pripravljeni ne kot nepripravljeni za ekološko ukrepanje, za

---

³ Statistično preverjanje sem izvedla na podlagi sekundarnih podatkov iz SJM baze 2000/2 'Raziskava o okolju in raziskava o medčloveških stikih'. Podatke sem statistično obdelovala z SPSS 10.0 programom.

⁴ »Posameznikovo ekološko pripravljenost« sem tvorila tako, da sem indikatorje E7A (»Kako zelo bi bili pripravljeni plačevati dosti višje cene z namenom, da bi se varovalo okolje?«), E7B (»Kako bi bili pripravljeni plačevati dosti višje davke, da bi se varovalo okolje?«) in E7C (»Kako bi se bili pripravljeni odpovedati vašemu življenjskemu standardu, da bi se varovalo okolje?«) rekodirala v nove vrednosti 0 in 1, tako da sem vrednosti 1 in 2 (»zelo pripravljen« in »kar precej pripravljen«) združila v vrednost 1 (»pripravljen«), vrednosti 3 in 4 (»kar precej nepripravljen« in »zelo nepripravljen«) pa sem združila v vrednost 0 (»nepripravljen«). Vrednost 3 (»niti pripravljen niti nepripravljen«) sem opredelila kot sistemsko manjkajočo vrednost, ker ta odgovor ne da nobenega ustreznega podatka oz. gre za neodločene posameznike. Prav tako sem kot sistemsko manjkajočo vrednost označila vrednost 8 »neodločen«. Indikatorje sem nato seštela in dobila sem štiri nove vrednosti (0, 1, 2, 3), ki z naraščanjem povedo, koliko je posameznik pripravljen narediti za varovanje okolja.

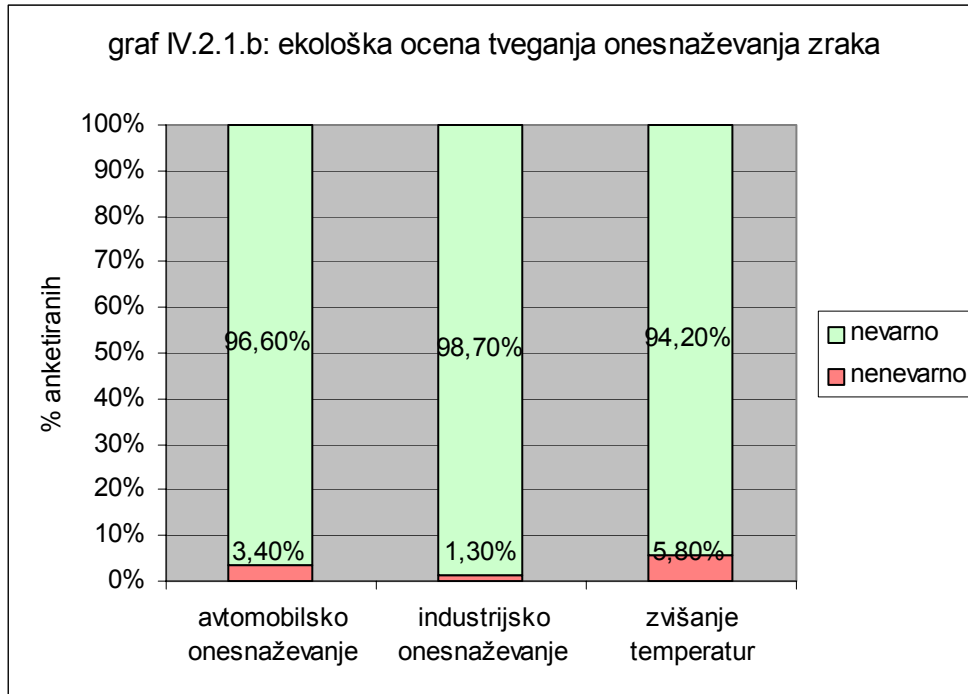
plačevanje višjih cen in višjih davkov ter se odpovedati življenjskemu standardu. Tako velik delež ljudi, ki so nepripravljeni ekološko ukrepati, je za okolje lahko zelo nevaren. Ti posamezniki ne kažejo interesa, morda so celo malomarni do svojega okolja, kar je zelo negativno za okolje. (glej graf IV.2.1.a)

Na splošno imajo anketirani onesnaževanje okolja za precej nevarno. Ocena tveganosti onesnaževanja zraka⁵, ki je eden izmed glavnih razlogov segrevanja globalnega ozračja, je pri veliki večini posameznikov zelo visoka (91,6 %). Najbolj nevarno se jim zdi industrijsko onesnaževanje, sledi avtomobilsko onesnaževanje, takoj za tem ocenjujejo nevarnost zvišanja temperature kot učinka tople grede. Posameznikov, ki niso prepričani, kakšno tveganje prinaša onesnaževanje in segrevanje ozračja, in so neodločeni glede te ocene tveganja, je zelo malo. Nekoliko več jih je samo pri oceni tveganja o zvišanju temperature ozračja. Teh je 12,2 odstotka. Gre namreč za to, da se strokovna javnost in mediji dlje časa ukvarjajo z industrijskim in avtomobilskim onesnaževanjem, kot pa z učinki tople grede, ki so postali bolj aktualni šele v zadnjem času. Zato ta problem poznajo manj časa in ga tudi ne razumejo preveč dobro. Vendar pa posamezniki že s tem, ko se zavedajo, kako nevarno je avtomobilsko

⁵ Posameznikovo ekološko oceno tveganja za onesnaževanje zraka sem tvorila tako, da sem indikatorje E10A (»Ali na splošno mislite, da je onesnaževanje zraka, ki ga povzročajo avtomobili ... za okolje.«), E11A (»Ali na splošno mislite, da je onesnaževanje zraka, ki ga povzroča industrija ... za okolje.«) in E12A (»Ali na splošno mislite, da je zvišana temperatura na Zemlji kot posledica učinka tople grede ...«) rekodirala v novi vrednosti 0 in 1. In sicer sem vrednosti 1, 2 in 3 (»izjemno nevarno«, »zelo nevarno« in »srednje nevarno«) združila v vrednost 1 (onesnaževanje je tvegano). Vrednosti 4 in 5 (»ni zelo nevarno« in »sploh ni nevarno«) sem združila v vrednost 0 (onesnaževanje ni tvegano). Vrednosti 8 (»neodločen«) sem opredelila kot sistemsko manjkajoče vrednosti, ker ne dajo ustrezne informacije. Indikatorje sem seštela in dobila vrednosti na razponu od 0 do 3, ki sorazmerno z naraščanjem povedo, kolikšna je ocena tveganja.

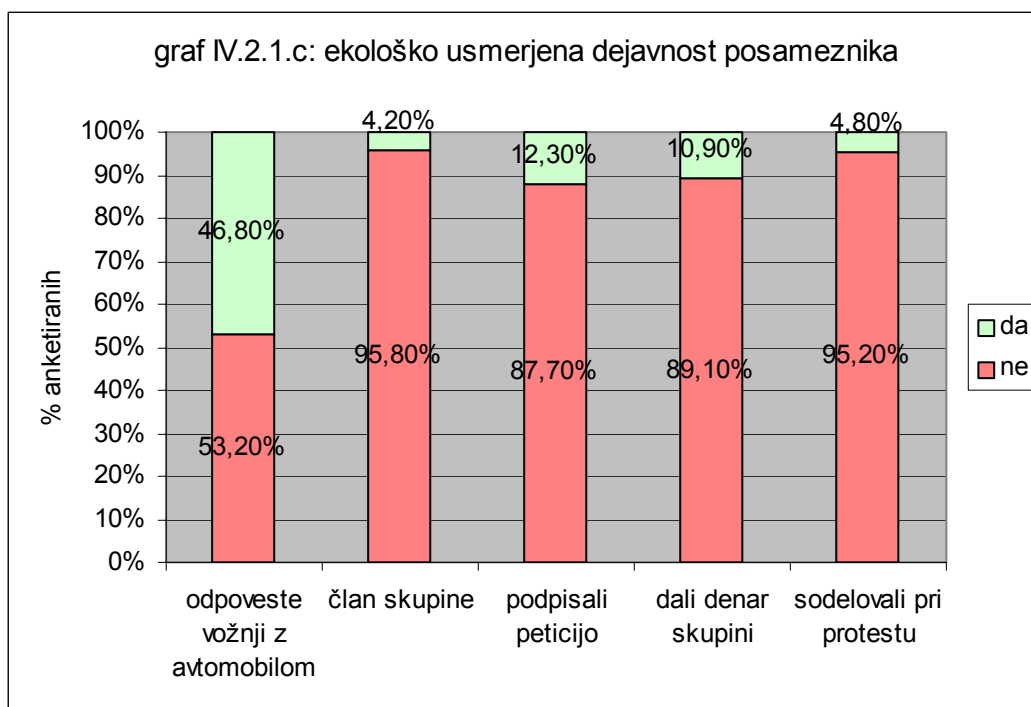
in industrijsko onesnaževanje zraka, pripomorejo k visoki oceni tveganja in h globalnem segrevanju ozračja, saj sta to dejavnika, ki segrevanje povzročata. Iz tega je razvidno, da se posamezniki zaradi pomanjkanja znanja niti ne zavedajo, kakšno je zaporedje vzrokov in posledic v tej verigi ekoloških onesnaženj. (glej graf IV.2.1.b)

Drugače pa je z ekološko usmerjenim delovanjem posameznika.⁶ Anketiranci naredijo za manjše onesnaževanje zraka precej malo. 42,3 odstotka vseh, ki so odgovarjali na vprašanja za ekološko usmerjeno dejavnost, je popolnoma ekološko nedejavnih. 52,6 odstotka pa je malo dejavnih. Preostali delež so srednje in zelo dejavni posamezniki, ki pa jih je zelo malo (4,1 in 1,0 %). Še največ anketiranih posameznikov je ekološko dejavnih takrat, ko se odpove vožnji z avtomobilom zaradi ekoloških razlogov. Teh je skoraj polovica (46,8 %) vseh, ki imajo avto in znajo voziti. 22 odstotkov vseh anketiranih je takih, ki avtomobila nimajo oziroma ga ne znajo voziti. Tudi za te bi lahko trdili, da delujejo okolju prijazno, ker ga ne onesnažujejo z avtomobilskimi izpuhi. Vendar predvidevam, da ti večinoma nimajo namena delovati ekološko, ampak gre bolj za naključje. Seveda je morda nekaj tudi takih, ki

⁶ Ekološko usmerjeno delovanje posameznika sem oblikovala tako, da sem seštela indikatorje E19B (»Kako pogosto se odpoveste vožnji za avtom zaradi ekoloških razlogov?«), E20 (»Ali ste član kakšne skupine, ki si je kot glavni cilj postavila ohranitev in varovanje okolja?«), E21A (»Ali ste v zadnjih petih letih podpisali kakšno peticijo v zvezi z varstvom okolja?«), E21B (»Ali ste v zadnjih petih letih dali denar kakšni skupini za varstvo okolja?«) in E21C (»Ali ste v zadnjih petih letih sodelovali pri protestu ali demonstraciji, ko je šlo za varstvo okolja?«). Še pred tem sem indikatorje rekodirala v novi vrednosti 0 in 1, tako da je vrednost 1 označevala posameznike, ki so ekološko dejavni, vrednostni 0 pa ekološko nedejavne posameznike. Dobila sem vrednosti od 0 do 5, ki sem jih pretvorila v nove vrednosti od 0 do 3 (0=0; 1-2=1; 3=2; 4-5=3), da je bila spremenljivka primerjalna z ostalima dvema (ekološka ocena tveganja in ekološka pripravljenost).

so se povsem odpovedali avtomobilu, da bi delovali okolju prijazno, vendar bi šlo za zanemarljiv odstotek. 12,3 odstotke je anketiranih posameznikov, ki so v zadnjih petih letih podpisali peticijo v zvezi z varstvom okolja, 10,9 odstotkov pa je takih, ki so v zadnjih petih letih dali denar kakšni skupini za varstvo okolja. Zelo malo jih je v zadnjih petih letih sodelovalo pri protestu ali demonstraciji, ko je šlo za varstvo okolja; le 4,8 odstotka. Iz tega je mogoče razbrati, da posamezniki raje bolj pasivno ekološko ukrepajo. Lažje jim je podpisati peticijo ali dati denar, kot pa se udeležiti protesta, kjer je potrebno biti tudi bolj fizično aktiven, kar mu vzame več časa in energije ter zagona za takšne dejavnosti. Posamezniki ukrepajo in so ekološko aktivni do določene mere, ko jim to dopušča predvsem njihov čas. Zato je tudi zelo malo posameznikov, ki so člani kakšne skupine, ki si je kot glavni cilj postavila ohranitev in varovanje okolja. Posameznik je danes zaposlen z množico dejavnosti, ki jih mora postoriti, zato mu je najlažje ekološko delovati, kadar gre za bolj »sprotno dejavnost«, ki mu ne vzame toliko energije in ki nima središčne vloge v njegovem življenju. (glej graf IV.2.1.c)

Vsi tisti, ki imajo zelo nizko ekološko oceno tveganja onesnaževanja zraka, so tudi popolnoma ekološko nepripravljeni delovati v smeri onesnaževanja zraka. In ravno obratno, dobra polovica vseh tistih, ki menijo, da je onesnaževanje zraka zelo nevarno in imajo visoko oceno tvegana, je pripravljena ekološko delovati in tudi kaj narediti za varovanje okolja.⁷

⁷ Statistična analiza je pokazala, da je signifikanca med spremenljivkama (ekološka ocena tveganja in ekološka pripravljenost posameznika) manjša od 0'05, kar pomeni, da se dobro povezujeta.

Povzamemo lahko, da bolj ko se posameznik zaveda nevarnosti onesnaževanja okolja, več je tudi pripravljen narediti v tej smeri za obvarovanje okolja.

Enako velja tudi za razmerje med posameznikovo ekološko oceno tvegana in njegovo ekološko usmerjeno dejavnostjo. Popolnoma vsi anketiranci, ki so ekološko zelo dejavni, imajo onesnaževanje zraka za zelo nevarno. Tudi velika večina srednje dejavnih (96,9 %) ima zelo visoko oceno tveganja ekološkega onesnaževanja. Preostali odstotek srednje ekološko dejavnih posameznikov (2 %) ocenjuje onesnaževanje zraka za srednje nevarno. Vsi, ki menijo, da je onesnaževanje malo ali nič nevarno, so tudi ekološko nedejavni ali pa zelo malo dejavni. Torej lahko rečemo, da ekološko usmerjena dejavnost posameznika raste sorazmerno z njegovo ekološko oceno tveganja. Bolj ko se posameznik zaveda nevarnosti ekološkega onesnaževanja, bolj je ekološko usmerjeno dejaven.⁸ Če se specifično osredotočimo na onesnaževanje zraka, ki dolgoročno vodi do podnebnih sprememb, lahko rečemo, da posamezniki, ki se močno zavedajo, kako nevarno je onesnaževanje zraka, veliko več naredijo za manjše onesnaževanje le-tega.

In rezultati so tudi pokazali, da bolj ko je posameznik ekološko usmerjeno dejaven, več je tudi pripravljen narediti in obratno, kar je povsem logično. Večina ekološko zelo dejavnih posameznikov, je tudi ekološko zelo pripravljenih delovati. Enako velja za srednje ekološko usmerjeno dejavne posameznike, ki so tudi v večini zelo veliko pripravljeni narediti za manjše onesnaževanje. Med tem ko so ekološko nepripravljeni in malo pripravljeni posamezniki po večini tudi ekološko nedejavni ali malo dejavni. Torej se ekološko usmerjena dejavnost in pripravljenost nanjo prav tako sorazmerno povezuje.⁹ Bolj ko raste ena, bolj raste tudi druga. Posameznik, ki je pripravljen ekološko kaj narediti za okolje, tudi je ekološko dejaven pri preprečevanju onesnaževanja zraka. Vendar mislim, da je veliko tudi takih, ki menijo, da so pripravljeni delovati okolju prijazno, dejansko pa nič ne naredijo. Ti dajejo sami sebi prazne obljube - veliko obljub in malo dejanj, tu gre za pasivne posameznike.

Vsi ti kazalci, ki rastejo sorazmerno eden z drugim, nam dajo neko skupno oceno ekološke ozaveščenosti posameznika. Višja je posameznikova ocena tveganja onesnaževanja zraka, večja je posameznikova ekološka pripravljenost in večja je tudi ekološko usmerjena dejavnost posameznika za manjše onesnaževanje okolja. Lahko rečemo, da je posameznik, ki

---

⁸ Statistična analiza je pokazala, da je signifikanca med spremenljivkama (ekološka ocena tvegana in ekološko usmerjena dejavnost posameznika) večja od 0'05, kar pomeni, da povezanost ni močna.

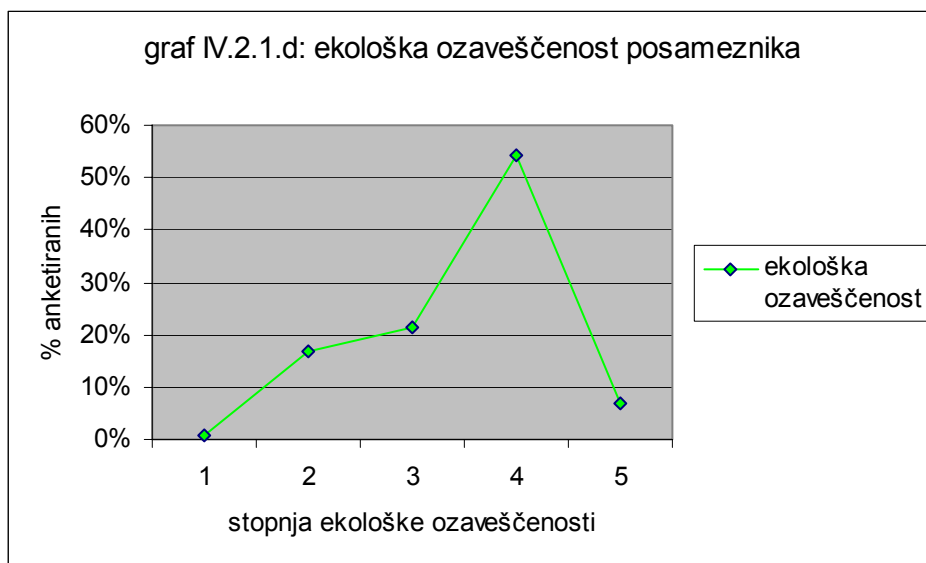
⁹ Statistična analiza je pokazala, da je signifikanca med spremenljivkama (ekološka pripravljenosti in ekološko usmerjena dejavnost posameznika) manjša od 0'05, kar pomeni, da se spremenljivki dobro povezuje.

se zaveda nevarnosti onesnaževanja, ki je v tej smeri tudi pripravljen kaj narediti in celo je dejaven v tej smeri, ekološko ozaveščen posameznik. Medtem ko je posameznik, ki se ne zaveda tveganja onesnaževanja in ni pripravljen ekološko delovati in tudi ekološko usmerjeno ne deluje, ekološko neozaveščen. S temi kazalci torej lahko merimo ekološko ozaveščenost posameznika.¹⁰

Iz podatkov iz leta 2000, ki so bili zbrani v Sloveniji, torej lahko sklepamo, da so posamezniki na razponu lestvice ocen od 1 do 5 po večini srednje dobro (3) in dobro (4) ekološko ozavešчени. Popolnoma neozaveščenih je izredno malo, le 0,6 odstotka anketiranih, ki so odgovarjali na vprašanja o ekološki ozaveščenosti. Na lestvici od 1 do 5, jih je kar 54,4 odstotkov, ki spadajo pod vrednost 4 (dobro ozavešчени) in 21,5, ki imajo vrednost 3 (srednje ozavešчени). Zelo dobro ozaveščenih je 6,7 odstotka.

Po teh ocenah lahko rečemo, da so anketirani posamezniki kar dobro ozavešчени po ocenah kazalcev, ki merijo ekološko oceno tveganja, ekološko pripravljenosti in ekološko usmerjeno delovanje posameznika in tvorijo spremenljivko ekološka ozaveščenost

posameznika. (glej graf IV.2.1.d.)

Kateri so dejavniki, ki ustvarjajo razlike med posamezniki, da ti različno dojemajo varovanje in skrb za okolje? Posamezniki so med seboj ekološko zelo različno ozavešчени. Različno se zavedajo ekološke ogroženosti, različno so pripravljeni ukrepati in različno

¹⁰ Spremenljivko »ekološka ozaveščenost posameznika« sem oblikovala tako, da sem seštelala vrednosti spremenljivk »ekološka ocena tveganja«, »ekološka pripravljenost posameznika« in »ekološko usmerjena dejavnost posameznika«. Dobila sem spremenljivko z razponom vrednosti od 0 do 9, ki sem jih združila v vrednosti od 1 do 5, in sicer vrednosti 0 in 1 sem združila v 1, 2 in 3 v 2, 4 in 5 v 3, 6 in 7 v 4, 8 in 9 v 5.

aktivno delujejo v ekološki smeri. Nekaj teh razlik je tudi rezultat različnih demografskih lastnosti, ki jih imajo posamezniki.¹¹

Če pogledamo, kakšen vpliv ima spol na to, ni videti kakšnih posebnih razlik. Za oba spola velja, da imata največ dobro ozaveščenih posameznikov, sledijo srednje ozaveščeni, potem slabo ozaveščeni, zelo dobro ozaveščeni, najmanj pa je neozaveščenih oziroma zelo slabo ekološko ozaveščenih posameznikov. Vendar pa je znotraj dobro in zelo dobro ekološko ozaveščenih nekoliko več moških kot žensk, medtem ko je znotraj srednje in slabo vseh ekološko ozaveščenih posameznikov več žensk kot moških. Iz tega bi lahko sklepali, da so moški morda nekoliko bolj ekološko ozaveščeni. Vendar pa med zelo slabo ozaveščenimi posamezniki, ki so pravzaprav že ekološko neozaveščeni, prevladujejo moški. Težko je postaviti neke trdne razlike, ker te niso očitne. Verjetno pa gre za te razlike znotraj spola zaradi drugih razlogov, kot pa zgolj zaradi samih lastnosti posameznega spola. Znotraj moške populacije je več visoko izobraženih posameznikov, ekološka ozaveščenost pa dokazano raste sorazmerno z njegovo izobrazbo. Poleg tega je življenjska doba moških krajša. In posamezniki, ki spadajo v visoki starostni razred, niso ekološko preveč dobro ozaveščeni, ker velja, da se je ekološko gibanje razvijalo predvsem v zadnjih desetletjih. Starejši ljudje tako niso imeli priložnosti, da bi v njihovo vzgojo vključili tudi vzgojo o prijaznem odnosu do okolja. Tudi mediji se s tem problemom ukvarjajo šele zadnja leta. Posamezniki stari med 45 in 60 let so nekoliko bolj ekološko ozaveščeni kot tisti, stari od 18 do 30 let ter 61 in več let.

Znano je tudi, da so posamezniki znotraj mestne krajevne skupnosti bolj ekološko ozaveščeni kot tisti iz vaške skupnosti. Razlike so vidne predvsem znotraj dobro in zelo dobro ekološko ozaveščenih, kjer je več posameznikov iz mestne krajevne skupnosti. Obratno pa se kaže znotraj tistih, ki so srednje in slabo ozaveščeni, teh pa je več v vaški krajevni skupnosti. Prav tako ima primestna skupnost bistveno več dobro in zelo dobro ozaveščenih posameznikov kot srednje in slabo ozaveščenih.

Za Slovenijo velja, da je geografsko zelo raznolika. Zato imamo tudi veliko regij, ki sicer precej majhen prostor delijo na geografsko različna področja. Regije imajo svoje specifične lastnosti: podnebje, vegetacijo, živalstvo, urbanizacijo, ipd. Po teh lastnostih se razlikujejo med seboj. Razlike pa so vidne tudi med ljudmi, ki živijo v različnih regijah. Ekološko najbolj ozaveščene regije so Obalno-kraška, Podravska in Osrednje-slovenska. Znotraj Pomurske in znotraj Notranjsko-kraške regije je zelo velik delež slabo ozaveščenih

---

¹¹ Vpliv demografskih lastnosti na posameznikovo ekološko ozaveščenost sem primerjala s podatki iz leta 2000, SJM baza 2000/2 'Raziskava o okolju in raziskava o medčloveških stikih'.

posameznikov, vendar pa je zanimivo, da je znotraj Notranjsko-kraške regije enako velik delež zelo dobro ozaveščenih posameznikov. Znotraj te regije je očitno velika razdvojenost med prebivalci, saj je tretjina prebivalcev zelo dobro ekološko ozaveščenih, tretjina pa slabo ozaveščenih.

Stephen Cotgrove meni, da glavni razlog za razumevanje stopnje ekološke ozaveščenosti ne gre iskati v demografskih lastnostih (kot so starost, spol, dohodek ...), ampak v različnih meritvah družbenih in političnih prepričanj ter vrednot. Z drugimi besedami, stopnja ekološke ozaveščenosti je manj stvar tega, kdo si glede na družbeni status, in bolj stvar prepričanj in vrednot. (Mayerfeld Bell, 1998: 190) Politologa Ronald Inglehart in Paul Abramson menita, da se mlajše generacije umikajo od ekonomskih in fizičnih skrbi k svobodi, samoizražanju in kvaliteti življenja. Starejše generacije so se socializirale v časih, ko je bila bolj pomembna skrb za denar, zdravje in naravne nevarnosti. Ekonomski napredek je mlajšim generacijam omogočil, da so se osredotočile na estetiko in samoizražanje, kot sta svoboda in kakovostno življenje. Povečana skrb za okolje je rezultat postmaterialne socializacije. Posameznik je danes materialno bolj oskrbljen in zato si lahko privošči, da ga skrbi za okolje. (Mayerfeld Bell, 1998: 191)

Poleg demografije ima pomembno vlogo pri posameznikovi ekološki ozaveščenosti tudi njegova družbena aktivnost. (glej graf IV.2.1.e) Bolj ko je posameznik družbeno aktiven, bolj je tudi ekološko ozavešen. Ekologija je namreč družbeni problem, ki se ga posameznik, ki ga zanima dogajanje in ima občutek vpliva na družbo, zaveda, o njem razpravlja, išče rešitve ter poskuša ukrepati. Posamezniki, ki so v interakciji z družbenim okoljem¹² in sodelujejo v družbenih skupinah in organizacijah¹³, so družbeno aktivni¹⁴, se s problemi

---

¹² Spremenljivko »posameznikova interakcija z družbenim okoljem« sem tvorila tako, da sem med seboj seštel indikatorje H3A (»Ali ste v zadnjih letih volili na volitvah?«), H3C (»Ali ste se v zadnjih letih osebno obrnili na kako vplivno politično osebo?«), H3D (»Ali ste v zadnjih letih obvestili časopise, radio ali TV o nekem problemu?«), H3E (»Ali ste v zadnjih letih aktivno sodelovali v kaki informacijski kampaniji?«), H3F (»Ali ste v zadnjih letih aktivno sodelovali v volilni kampaniji?«), H3G (»Ali ste se v zadnjih letih udeležili protestnega pohoda ali demonstracije?«), H3H (»Ali ste v zadnjih letih stopili v stik s poslancem, ki ste ga volili?«), H3J (»Ali ste v zadnjih letih razpravljali z več ljudmi v vaši sooseski o nekem problemu?«) in H3K (»Ali ste v zadnjih letih obvestili policijo ali sodišče o nekem problemu?«). Še pred tem sem njene vrednosti rekodirala v 0 (ni interakcije) in 1 (je interakcija), vrednost 9 »ne vem« sem opredelila kot sistemsko manjkajočo vrednost, ki je ne želim merit. Dobila sem spremenljivko z vrednostmi od 0 do 9.

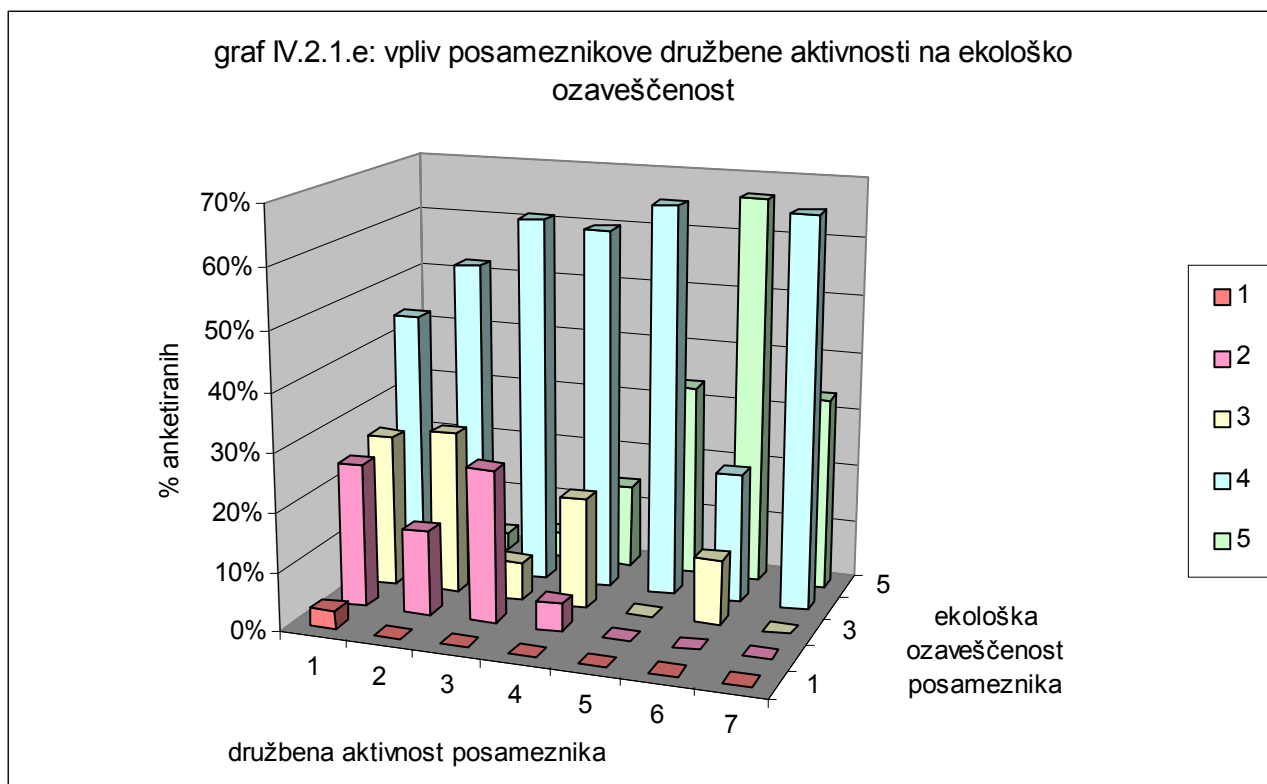
¹³ Spremenljivko »sodelovanje posameznika v družbenih skupinah in organizacijah« sem tvorila z indikatorji N21A (»Ali ste v zadnjih 12 mesecih sodelovali pri dejavnosti politične stranke?«), N21B (»...sindikata ali poklicno združenje?«), N21C (»...cerkev ali druge verske dejavnosti?«), N21D (»...športni, kulturni in drugi hobi klubi?«), N21E (»...dobrodelna organizacija ali skupina?«), N21F (»...sosedsko združenje ali druga skupina (KS)?«), N21G (»...druga združenja in skupine?«), katerih vrednosti sem rekodirala v 0 (3 – pripada, a ne deluje aktivno in 9 – ne pripada) in 1 (1 – sodeloval več kot dvakrat, 2 – sodeloval enkrat ali dvakrat). Dobila sem spremenljivko z vrednostmi od 0 do 7.

obračajo na vplivne politične osebe, o problemih obveščajo medije, policijo in sodišče, aktivno sodelujejo v kampanijah o ozaveščanju o problemih, se udeležujejo protestov, stopajo v stike s poslanci, sodelujejo v volilnih kampanijah, razpravljajo o problemih v svoji soseski itd. Poleg tega lahko posamezniki sodelujejo v različnih skupinah in organizacijah, kot so politične stranke, sindikati in poklicna združenja, cerkev in verske organizacije, športni in kulturni klubi ter v raznih organizacijah, krajevni skupnosti ipd. Če je posameznik družbeno aktiven, pomeni, da skrbi za svoje okolje. Njegove vrednote niso osredotočene samo na samega sebe, temveč tudi na soljudi in okolico. Posamezniki, ki so pogosto in aktivno udeleženi v vseh teh organizacijah in so v interakciji s svojim družbenim okoljem, so tudi ekološko zelo dobro ozaveščeni. Občutek družbene aktivnosti in sodelovanja jim daje pozitiven zagon, občutek, da lahko nekaj naredijo in spremenijo na bolje ter obratno. Tisti, ki ne sodelujejo pri zadevah, ki se jih tičejo, kot enote v družbi ne morejo biti ekološko zelo dobro ozaveščeni, saj jim je premalo mar za svoje družbeno in s tem tudi naravno okolje. Ti ljudje imajo večji občutek nemoči in zato niso ekološko aktivni, imajo zelo negativen pogled na situacijo, ki je posledično niti ne poskušajo reševati.¹⁵

---

¹⁴ Spremenljivko »družbena aktivnost posameznika« sem oblikovala s seštevkom vrednosti spremenljivk »posameznikova interakcija z družbenim okoljem« in »sodelovanje posameznika v družbenih skupinah in organizacijah«. Dobila sem vrednosti od 0 do 15, lahko bi jih do 16, vendar je frekvenčna tabela pokazala, da ni noben posameznik na vsa vprašanja odgovoril pritrdilno. Zaradi prevelikega števila vrednosti sem jih združila v vrednosti od 1 do 7, in sicer 0 in 1 v 1, 2 in 3 v 2, 4 in 5 v 3, 6 in 7 v 4, 8 in 9 v 5, 10 in 11 v 6, 12 in dalje v 7.

¹⁵ Statistična analiza je pokazala, da je signifikanca med spremenljivkama »družbena aktivnost posameznika« in »ekološka ozaveščenost posameznika« manjša od 0'05, kar pomeni, da se spremenljivki dobro povezujeta in da povezanost ni slučajna. Regresija je pokazala, da družbene aktivnosti posameznika pojasnjuje 18 odstotkov ekološke ozaveščenosti posameznika.

Slovincem je blizu demografski redukcionizem. Leta 2000 je kar 53,5 % anketiranih soglašalo, da »planet Zemlja preprosto ne more vzdržati sedanje hitrosti naraščanja svetovnega prebivalstva.« (Kirm, 2003: 25) Enako opozarja tudi biometerologinja dr. Lučka Kajfež Bogataj, ki pravi, da je bil svet bistveno manj ranljiv, ko je bilo ljudi manj. (Kajfež-Bogataj, 2001: 4) Morda se Slovenci kot »nerastoča« družba veliko lažje oklepamo tega vzroka in s tem manj krivimo sebe in bolj druge družbe, predvsem dežele tretjega sveta. Vendar pa ni tako enostavno. Dr. Lučka Kajfež-Bogataj v svojem članku tudi navaja, da so za povečan učinek tople grede, grobo vzeto, Američani trikrat bolj krivi kot Slovenci, po drugi strani pa je povprečen Slovenec petkrat bolj kriv kot povprečen Brazilec in celo stokrat bolj kriv kot Nepalec. (Kajfež-Bogataj, 2001: 4)

Gre za različne vrednote med različnimi družbami. Ker je v zahodnem industrijskem svetu potrošniški način vrednota, so posledično emisije ogljikovega dioksida neprimerno večje, vse na račun tega, da želi vsak posameznik vzdrževati nek status, ki pa je na žalost določen s čim večjo porabo energije in ostalih dobrin. Zaradi različnih vrednot in norm med družbami prihaja do različnega dojemanja okoljskih problemov. Zaznavanje okoljskih problemov se izoblikuje znotraj posamezne družbe, torej gre za družbeno konstruiran pogled.

IV. 2. 2. Družbena konstrukcija okoljskih problemov

Namesto iskanja razlogov za pojav okoljskih problemov in tveganj zgolj v podatkih o nenadzorovani rasti števila prebivalstva, prekomerni proizvodnji, nevarnih novih tehnologijah itd., se socialno konstruktivistični pristop osredotoči na družbene, politične in kulturne procese, ki šele določajo katere in kakšne so nevarnosti in tveganja za naravno okolje. Hannigan (1997) je opredelil šest nujnih družbenih dejavnikov za uspešno konstrukcijo okoljskega problema:

- Potrditev trditve o določenem stanju okolja kot problematičnem s strani znanstvene skupnosti.
- Obstoj in delovanje tako imenovanih »popularizatorjev«, ki ustvarijo most med znanstveno skupnostjo ter okoljevarstveniki in drugimi skupinami.
- Medijska pozornost, ki problem umesti kot pomemben, nov in vreden objave.
- Dramatizacija problema s pomočjo simbolov in vizualnih orodij.
- Nastanek očitnih interesnih pobud za izboljšanje stanja (in praviloma vzpostavitev opozicije v odnosu do tistih, na katere so te pobude usmerjene, na primer industrija, ki onesnažuje).
- Pojav tako imenovanega institucionalnega pokrovitelja, ki problemu zagotovi legitimnost in kontinuiteto (na primer nevladne okoljske organizacije).

Če kateri od navedenih dejavnikov ni prisoten, lahko to prepreči konstrukcijo okoljskega problema. (Drevenšek, 2002: 834)

Podobne razlage imajo socialni konstruktivisti tudi za konstrukcijo narave, znanja o naravi, ekologije in okoljevarstva. Narave oz. naravnega okolja ne pojmujejo kot nespremenljive entitete, ampak kot fluidni koncept, ki se spreminja v času ter je družbeno in kulturno pogojen. Definicije narave se tako lahko bistveno razlikujejo glede na nacionalno, razredno in etnično pripadnost ter glede na zgodovinske okoliščine in osebne življenjske izkušnje posameznika. (Drevenšek, 2002: 835)

Seveda imajo socialni konstruktivisti tudi svoje kritike - kritične realiste. Ti jim najbolj zamerijo idejo, da naj narava sploh ne bi imela svojih lastnih, inherentnih struktur in vzorcev, ampak je konstruirana kulturno in diskurzivno. Če je narava del diskurzivnega sveta, potem problemi, ki nastajajo v tem svetu, ne obstajajo sami po sebi, ampak so ustvarjeni tako, da jih je mogoče reševati diskurzivno, s pomočjo razprave. Hannigan kot socialni konstruktivist v odgovor kritikom trdi, da okoljski problemi izvirajo iz diskurzivnega področja, ki mu pravimo znanost. Ne gre za probleme, ki jih je mogoče bolj ali manj natančno

objektivno ugotoviti, oceniti in opisati. Problemi so konstruirani s pomočjo dostopnih znanstvenih in konceptualnih orodij in ne obstajajo ločeno, neodvisno od naših merjenj in razprav o njih. (Drevenšek, 2002: 835) Hannigan opozarja, da večina kritikov obravnava socialno konstruktivistični pristop preveč ekstremno in absolutno. Omenja tudi kontekstualne konstruktiviste, ki pri svojem delu aktivno spodbujajo tudi uporabo empiričnih podatkov in evalvirajo trditve o okolju, kadar je to potrebno. Poleg tega ne zanika v celoti obstoja narave kot objektivne realnosti in nekaterih okoljskih problemov kot objektivnih.

Če je problem socialno konstruiran še ne pomeni, da dejansko ne obstaja. Socialno so namreč konstruirane tako tehtne kot netehtne trditve o okoljskih problemih. Socialni konstruktivizem ne zanika samostojnih, neodvisnih vzorčnih sil v naravi, ampak predvsem trdi, da prednostna razporeditev okoljskih problemov, kot jo konstruirajo socialni akterji, ne ustreza vedno dejanskim potrebam. (Hannigan v Drevenšek, 2002: 836) Obstaja pa tudi politična narava določanja okoljskih prioritet. Za pretežni del konstrukcije okoljskih problemov so odgovorne določene skupine strokovnjakov in ne široka javnost. (Hannigan v Drevenšek, 2002: 837)

Ker so ekološki problemi družbeno konstruirani, se njihovo dojetje v mednarodnem okolju razlikuje glede na družbe, v katerih nastajajo in se oblikujejo. Vendar pa je vse bolj aktualna univerzalizacija ekoloških problemov in širjenje ekološke zavesti ter njeno poenotenje med družbami. Ker si skrb za okolje in usodo planeta delimo, govorimo o globalizaciji ekološke zavesti, ki je nujni predpogoj za uspešno reševanje globalnih ekoloških problemov, med drugim tudi globalnega segrevanja podnebja.

IV. 2. 3. Globalizacija ekološke zavesti

Globalizacija ekološke zavesti deli skrbi za usodo planeta kot naravnega temelja človekovega življenja. Zaveda se, da je ta skrb neločljivo povezana z ohranjanjem biotske raznovrstnosti in raznovrstnosti ekosistemov. Raznovrstnost ekosistemov in naravnih virov pa je tudi povezana z raznovrstnostjo načina življenja, raznovrstnostjo človeških skupnosti in kultur. Globalizacija okoljskih problemov, povezana s čezmernim prelivanjem eksternalitet, antropogenim spreminjanjem nekaterih parametrov globalnega okolja, kot je podnebje, ter koriščenjem in varovanjem skupnih planetarnih virov, kot je na primer ribolov na odprtih morjih, je vodila k nastanku mednarodnega okoljskega prava. Danes se ocenjuje, da je pojav mednarodnega okoljskega prava eden najbolj izrazitih sodobnih razvojev v mednarodnem pravu. (Boyle v Kirn, 2001: 84)

Mednarodna pravna kodifikacija in regulacija okoljskih razsežnosti kaže na visoko stopnjo njihovega zaznavanja in hkrati visoko stopnjo soglasja, da se problemi rešujejo z mednarodno okoljsko zakonodajo, bilateralnimi in multilateralnimi sporazumi. Pomembna je tudi stopnja razvitosti nacionalne ekološke zavesti, ki lahko kot javnomnenjski ali kot politični dejavnik (stranke zelenih) pritiska na sprejetje okoljske zakonodaje. Nacionalna ekološka zavest in okoljska gibanja dobivajo vse bolj mednarodno obeležje. Ljudem, okoljskim gibanjem in političnim strankam zelenih ni vseeno, kakšne ekološke posledice povzroča produkcijska, transportna in potrošniška dejavnost v drugih državah. Globalna in mednarodna razsežnost okoljske problematike ne predstavlja samo novo tematiko v mednarodnih odnosih, ampak tudi izziv za doseganje razumevanje nacionalne suverenosti. Suverenost je vse bolj sinonim za sodelovanje, ne pa za izključevanje. (Kirn, 2001: 84)

Globalna ekološka zavest oblikuje globalnega ekološkega državljana, svetovljana, ki naj bi se ravnal po načelu: misli globalno, deluj lokalno, razvija smisel za fizično-ekološke omejitve naših potreb in želja ter občutljivost za lokalne in globalne ekološke posledice lastnih aktivnosti in potreb. Ekološka spoznanja so razkrila iste globalne ekološke posledice raznovrstnih dejavnosti, potreb, navad, razvad, modnih domislic idr. Ta spoznanja bodo prej ali slej postala sestavina obnašanj in zavesti potrošnikov. Danes se mnogi še ne zavedajo, da sta vožnja z avtomobilom in goveji zrezek na krožniku prav tako povezana s segrevanjem ozračja, kot je raznovrstna uporaba električne energije iz termoelektrarne. (Kirn, 2001: 85)

Globalni in lokalni okoljski problemi in okoljska gibanja dolgoročno vodijo k temeljnim, skupnim univerzalnim ekološkim vrednotam. To še ne pomeni, da jih sprejemajo prav vsi, ampak velika večina. Odgovori mednarodne raziskave iz leta 1993, ki je vključevala 22 držav, med njimi sedem neevropskih, so pokazali na velik razkorak med ekološkimi stališči in praktičnim ravnanjem. Globalizacija praktičnega okoljskega obnašanja zaostaja za globalizacijo ekološke zavesti. V letih od 1990 do 1993 je bila izvedena študija, ki je vključila 43 držav, med njimi tudi Slovenijo, kar predstavlja 70 % svetovnega prebivalstva. Zastopani so bili vsi kontinenti in različne kulture, religije, različne ravni družbenoekonomske ter znanstvenotehnološke razvitosti. Ta študija je pokazala, da podpora javnosti za zaščito okolja ni odvisna samo od objektivnega stanja okolja, ampak tudi od kulturnovrednotnih dejavnikov, kot je prisotnost ali odsotnost »materialističnih« vrednot, ki poudarjajo predvsem fizično in ekonomsko varnost. Zaradi večje razširjenosti postmaterialističnih vrednot v znanstvenotehnološko razvitih državah je v njih večja podpora javnosti zaščiti okolja, čeprav je tu manjše onesnaženje voda in nižja stopnja onesnaženosti zraka v mestih. Anketiranci iz manj razvitih držav so najbolj podpirali okoljska gibanja, obratna pa je bila slika glede

pripravljenosti, da se plača višje davke, če bi bili prepričani, da bo denar uporabljen za preprečevanje onesnaženja. (Inglehart v Kirn, 2001: 90) Zaradi nizkih dohodkov je razumljivo, da so prebivalci manj razvitih držav najbolj soglašali s trditvijo, da je vlada dolžna zmanjšati onesnaženje, kar pa njih osebno ne sme finančno obremeniti. Najmanj so se s tem strinjale Nizozemska, Islandija, Danska, Švedska. Globalno povprečje je znašalo 45 odstotkov. Izračun splošnega indeksa javne podpore zaščiti okolja je pokazal, da so Danska, Švedska, Norveška in Nizozemska najbolj pripravljene osebno finančno podpreti zaščito okolja. Javna podpora samo delno izraža objektivno okoljsko situacijo. Naslednja povezava ne velja v celoti: čim večje je onesnaženje, tem večja je javna podpora in obratno. To potrjujejo prva mesta, ki so jih zavzele nordijske države in Nizozemska. Visoka podpora za zaščito okolja ni omejena samo na tiste države, kjer je degradacija okolja velika (Češka, Slovaška, Rusija, Kitajska), ampak vključuje tudi države blaginje, ki se ponašajo z lepimi uspehi v zaščiti okolja. (Inglehart v Kirn, 2001: 90) V teh družbah se je postopoma izvršil premik od prioritete ekonomske rasti in potrošnje k naraščajočemu pomenu kvalitete življenja. Večji pomen so dobile postmaterialistične vrednote kot: zaščita svobode govora, udeležba ljudi pri pomembnih vladnih odločitvah, manj neosebna in bolj človeška družba, udeležba ljudi pri odločanju na delovnem mestu in v skupnosti, daje se prednost družbi, kjer več veljajo ideje kot pa denar. Spremembo okoljske zavesti z večjo prioriteto zaščite okolja v znanstvenotehnološko razvitih družbah, ki so v bistvu že izstopile iz paradigme industrijskega razvoja, Inglehart povezuje s splošnim strukturnim vrednotnim premikom v teh družbah. Šibka navzočnost postmaterialističnih vrednot v »tretjem svetu« vpliva na izoblikovanost okoljske zavesti in na pripravljenost za osebne finančne dajatve, da bi se bolj zaščitilo okolje. (Kirn, 2001: 90)

Študija ugotavlja, da ni univerzalnih vrednot, ampak obstajajo družbe z dvema razsežnostima vrednot: tradicionalne vrednote nasproti racionalnim, sekulariziranim ter materialistične vrednote nasproti vrednotam samoizražanja (postmoderne, postmaterialistične vrednote). Obstaja vrednotna, kulturna pluralnost sveta. Z globalizacijo ne raste vrednotna uniformnost v obliki univerzalizacije zahodne kulture. Vpliv religiozne in kulturne tradicije ali politične ideologije ima lahko celo večji vpliv na vrednote, kot pa relativni obseg industrijskega sektorja in ima skoraj takšen vpliv kot velikost bruto domačega proizvoda na prebivalca. (Inglehart v Kirn, 2001: 91)

Soustvarjalec ekološke zavesti je družba, ki goji določen odnos do ekologije in ekoloških problemov. Posamezniki so podvrženi različnim vplivom, na katere se različno odzivajo. Formiranje ekološke zavesti pa se spopada še z enim problemom, ki nastaja med

dvema sferama družbe. Pojavljajo se razlike med stališčem in ocenami, ki jih podajajo strokovnjaki na področju ekologije, in stališčem, ki ga zavzema javnost.

IV. 2. 4. Razlike med strokovnimi ocenami in laičnim stališčem

Zanimive so razlike, ki se pojavljajo med strokovnimi ocenam stanja okolja in javnim mnenjem o le-tem. Strokovne ocene se lahko popolnoma razlikujejo od ocen laičnih stališč. Kakšna pa so merila za te razlike?

Za strokovno mnenje so bistveni objektivno merljivi podatki, ki omogočajo racionalno sklepanje. Že zato so pogosto nepopolni, omejeni in ne vključujejo elementov, ki izražajo kakovostne in socialne razsežnosti razmer bivanja. Tveganje se na primer izmeri s številom nesreč, bolezni ali smrtnih primerov, vendar šele ko je ugotovljena zveza z vzroki zanje. Ocena tveganja je odvisna od dostopnih statističnih obdelav. (Čorkalo v Verlič – Dekleva, 1993: 1271)

Laično mnenje pa se v nasprotju s strokovnim oblikuje na podlagi vrednot, preferenc in selektivno percipiranih virov obveščanja. Ljudje v tem vrednotenju izražajo občutke ogroženosti, ki niso nujno povezani z dejansko ogroženostjo v njihovem okolju ali pa imajo povsem druge vzroke. Če se dva dogodka odvijata v istem okolju, ju ljudje zaznavajo v medsebojni zvezi, strokovnjak pa želi to zvezo najprej dokazati. Prebivalci v svojem okolju poudarjajo kakovostne vidike (socialni mir, vzdrževanje stabilnosti okolja, dobri odnosi s sosedi, urejenost, čistoča okolja), ki jih strokovnjaki težko objektivno izmerijo ali drugače objektivizirajo. (Čorkalo v Verlič – Dekleva, 1993: 1271)

Temeljna razlika med laičnim in strokovnim stališčem so torej razlike v sprejetih merilih, ki jih nosilci uporabljajo za vrednotenje. Strokovnjaki se omejijo na preverljive, čeprav pogosto nepopolne količinske kazalce, zanemarjajo pa kakovostne vidike. Laična stališča se napajajo v etičnih vrednotah, morali kakovosti bivanja. Poudarjajo se socialna varnost, mir in dobri odnosi, duhovne vrednote. Presoje tveganja so prav tako različne, pa tudi nezanesljive. Te razlike v merilih se ne ujemajo in v soočanju med skupinami povzročajo konflikte. Večina lokalnih ekoloških protestov ali nasprotovanj o uporabi, namembnosti prostora izvira iz tega temeljnega konflikta interesov in meril, ki jih uveljavljajo strokovne presoje nasproti prebivalcem ali investitorjem. (Verlič – Dekleva, 1993: 1272)

Na povečano ekološko zavest v Sloveniji, ki je bila zaznana v letih 1984 in do 1991, je vplival prodor laičnega mnenja o ekološki ogroženosti okolja, ne pa dejanska povečana ogroženost. Ta prodor je omogočila medijska podpora merilom, ki so poudarjala kakovost

bivanja, obenem pa odkrivala nekonsistentnost med političnimi in strokovnimi odločitvami. (Verlič – Dekleva, 1993: 1274)

Na oblikovanje ekološke zavesti imajo velik vpliv tudi državne ustanove, ki vplivajo na javno mnenje. To svojo moč vplivanja bi morale institucije pozitivno izkoristiti in spodbujati posameznike k okolju prijaznemu razmišljanju in delovanju.

IV. 2. 5. Vloga izobraževalnih institucij v ekološkem ozaveščanju

Na prvi Unescovi medvladni konferenci v Tbilisiju leta 1977 so oblikovali prve osnovne cilje ekološke vzgoje. Ti so bili:

- Spodbujati pri učencih jasno zavedanje ekonomske, politične in ekološke soodvisnosti pojavov na mestnih in podeželskih območjih.
- Dati vsakomur možnost, da pridobi znanje, vrednote, stališča, osebno zavzetost in spretnosti, potrebne za varovanje in izboljšanje okolja.
- Vzpostaviti nove vzorce ravnanja do okolja pri posameznikih, skupinah in v celotni družbi.

Gre torej za neločljivo prepletenost spoznavnih, čustvenih, moralnih in akcijsko usmerjenih sestavin ciljev. (Marentič Požarnik, 1994: 167)

Pri razpravah o zasnovi in ciljeh okoljske vzgoje in pri izvedbi se srečujemo z različnimi enostranskostmi. Tako nekateri strokovnjaki, zlasti naravoslovci, poudarjajo predvsem spoznavno komponento: učenci naj bi pridobili v šoli predvsem čim več znanja v zvezi z okoljem; obsežno in temeljito, po možnosti točno, strogo, nevtrarno znanje. Ni stvar šole, da bi učence vpeljevala v vrednostne dimenzije, da bi jih navajala na razpravljanje, razmišljanje o širših vzrokih degradacije okolja, o interesnih konfliktih, da bi jih za kaj navduševala. Zagovorniki takih pogledov pogosto tudi omejujejo vlogo šole na izobraževanje in zanikajo njeno vzgojno funkcijo. Menijo, da je mogoče gledati na znanje kot na povsem nevtrarno kategorijo, ki nastaja v družbi neodvisno od kakršnihkoli interesov, razen želje znanstvenikov po spoznavanju. Vendar pa razvijanje občutljivosti za splošne človeške vrednote, kot so odgovornost do prihodnosti, spoštovanje resničnosti in življenja sploh, solidarnost, obzirnost itd., ne sme pomeniti vsiljevanje teh vrednot, jih pa je nujno razširjati. Ustvarjajo naj se predvsem možnosti za strpno razpravo, tehtanje in razmišljanje ipd. Spet drugi vidijo bistvo okoljske vzgoje v čistilnih, zbiralnih in podobnih akcijah učencev. Menijo, da bodo ob sodelovanju v takih akcijah učenci avtomatično razvili potrebo osveščenosti ali pa, da že akcije same zadostujejo. (Marentič Požarnik, 1994: 169)

Podobna nesoglasja in enostranskosti obstajajo v pogledih na pomen čustvenih sestavin v okoljski vzgoji. Mnogim, predvsem naravoslovno šolanim učiteljem, se zdi vzbujanje raznih čustev pri pouku postranskega pomena, saj vidijo svoje poslanstvo v posredovanju solidnega naravoslovnega znanja, eksperimentalne metodologije, naravoslovnega mišljenja. Učitelji umetnostnih in delno tudi družboslovnih predmetov so bolj nagnjeni k čustveno obarvanemu prijemu. (Marentič Požarnik, 1994: 169)

Po priporočilih ministrstva za šolstvo avstralske države Victoria iz leta 1990 naj bi imeli učni pristopi k okoljski vzgoji naslednje skupne značilnosti:

- zasnovani naj so na resničnih problemih v okolju,
- razjasnjujejo naj vrednote (cenitev lepote v naravnem in ustvarjalnem okolju, zdravega okolja, dobrobiti ljudi, spodbujajo prepričanje v potrebo varčne porabe virov),
- vključujejo naj ekološke in interdisciplinarne pojme in spretnosti,
- družbeno kritični,
- usmerjeni v akcijo,
- spodbujajo naj trajnostni razvoj (razumevanje potrebe po uravnovešenju razvoja in ohranjanja okolja prihodnjim generacijam),
- spodbujajo na skupinsko delo učencev. (Marentič Požarnik, 1994: 183)

V Slovenskem prostoru je ekološke vzgoje izredno malo. V šolah je ekologija obstranska veda, ki je le priponka ostalim učnim predmetom, na primer geografiji. Kar pa je premalo. Veliko večji del okoljske vzgoje opravijo danes v našem prostoru mediji, ki pa niso vedno objektivni poročevalci.

IV. 2. 6. Vloga medijev v ekološkem ozaveščanju

»Kot differentio specifico okoljskih odnosov z javnostmi torej opredeljujemo razumevanje in spremljanje procesov v naravnem okolju ter razumevanje vplivov družbenega okolja na naravo in obratno. Pri tem pa je poudarek na percepciji procesov v naravnem okolju in na percepciji vplivov delovanja organizacij na naravno okolje; obe sta namreč močno družbeno in kulturno pogojeni.« (Drevenšek, 2002: 827) Ravno zato je pomembno poznavanje družbenih vplivov, ki so prinesli razloge za povečano potrebo po okoljskem komuniciranju ter nove koncepte razmišljanja o odnosu med družbo oziroma industrijo in naravo. Ti družbeni vplivi nam poleg razlage nudijo pojasnila, kateri so dejavniki, ki povzročajo in pospešujejo neko komunikacijo oz. odnos do okolja ter dejavnike, ki povzročajo nadaljnjo vzpodbujanje komunikacije in jo usmerjati v okolju prijazno.

Poleg izobraževanja preko šolskih institucij pa velik del k ekološkemu ozaveščanju prispeva tudi medijsko izobraževanje. Glede na to, koliko časa v povprečju porabi človek za spremljanje medijev (gledanje televizije, poslušanje radia, prebiranje časopisov in revij, brskanje po internetu), bi lahko rekli, da ima velik vpliv na nas.

Dognane so bile štiri funkcije medijev: nadzor, selekcija in interpretacija informacij, kulturni prenos ter zabava. Poleg tega mediji služijo za vzpostavitev in okrepitev družbenih vlog in osebne identitete, vplivajo na vsebino naših pogovorov in naravo naših medosebnih odnosov. Mediji preskrbujejo informacije s trga vrednostnih papirjev, prometna poročila, ekonomska poročila, tekočo zakonodajo ter informacije, ki vplivajo na naše vsakdanje življenje. Tako poročanje poteka redno in nam v prid, vendar pa lahko mediji pretiravajo in povzročajo paniko. Ker se mediji osredotočajo na negativne informacije kot so naravne ali človeške nesreče in nasilje, vidijo ljudje, ki so veliki uporabniki medijev, svet veliko bolj nevaren kot je v resnici. Po drugi strani pa ima velika izpostavljenost ekstremnim prizorom nasilja uspavalni efekt na gledalce. (Liska, Cronkhite, 1995 :354)

Enako velja za medijsko informiranje o ekoloških problemih. Mediji nam posredujejo pomembne informacije, ki so nujne za posameznika, da si ustvari podobo sveta. Vendar pa mediji včasih pretiravajo in v gledalce na ta način vcepljajo strah in paranojo. Po drugi strani pa imajo vse pogostejša prikazovanja ter obveščanja ljudi o katastrofah, ki so velik udarec za ekologijo in prinašajo hude ekološke probleme, uspavalni efekt na občinstvo. Ljudje se navadijo na prizore, ki prikazujejo propadanje našega okolja, izumiranja živalskih in rastlinskih vrst ter ogrožanja človekovega zdravja. Situacijo vzamejo na znanje, vendar hkrati tudi kot neko konstanto, ki je postala del našega sveta in na katero se ne odzivajo več, vsaj ne efektivno.

Medije vsekakor ne moremo jemati kot neke objektivne poročevalce, kar nam je jasno že zato, ker potekata znotraj le-teh selekcija in interpretacija informacij. To je del ene izmed funkcij medijev, znane kot agenda setting. To pomeni, da mediji, in sicer predvsem poročila, determinirajo, katere teme so pomembne, relevantne in vredne razmisleka ter govora. (Liska, Cronkhite, 1995: 355) Torej so lahko poročanja zelo nepopolna. Marsikatera medijska korporacija ima ekološke probleme za nepomembne za trenutno družbeno in politično situacijo okolja oz. družbe, v kateri se medij prodajajo ter konzumirajo. Tako lahko npr. nekatere ekološke tragedije ostanejo popolna neznanka za svet. Pomembne pa postanejo tedaj, ko se neposredno tičejo razvoja dogodkov v razvitem svetu. Šele tedaj so nekateri dogodki in problemi, sicer globalnih razsežnosti, vredni objave. Dokler pa obstajajo zunaj razvitega

sveta, kjer poročajo svetovni mediji, in nanj nimajo vpliva, novice nimajo visoke vrednosti.

Filozof H. Jonas je opozoril na poseben fenomen: dokler je nevarnost neznana, ne vemo kako in zakaj ter česa naj se branimo. Praviloma namreč vemo, kaj je v igri, šele ko vemo, da je v igri. Velja pa tudi: spoznanje slabega nam je bližje kot spoznanje dobrega. Slabo je bolj neposredno, sili k reagiranju, o njem je manj različnih mnenj, medtem ko je dobro bolj neopazno. O slabem smo si hitro na jasnem, če ga enkrat izkusimo, o dobrem pa šele posredno prek slabega. Jonasova misel je, da mnogi ne ukrenejo nič, ker še ne vidijo ali nočejo videti, da nam gre slabo, ali pa so paralizirani, ker ne vidijo alternativ. (Požarnik, 1994: 117) In ravno tu je zopet pomembna vloga medijev. Ti nam poleg informacij o stanju ekoloških problemov nudijo tudi alternative za ekološko primerno ravnanje. Mediji ozaveščajo ljudi ne samo tako, da jim nudijo čim bolj realen pogled v stanje našega okolja, ampak tudi tako, da jih pozivajo k boljšemu ravnanju. Ponudijo jim možne alternative, ki se jih lahko posameznik poslužuje, da ravna okolju prijazno, ter ga k temu vzpodbujajo.

Družbeno dogajanje na področju okoljskih zadev je bilo v zadnjih desetletjih zelo pestro. Na konferenci o človekovem okolju v Stockholmu leta 1972 so namreč človekove pravice povezali z varstvom okolja in tako prvič uradno opredelili pravico do okolja, ki je danes vključena v ustave mnogih držav. Kasneje (po velikih okoljskih katastrofah) so v ZDA in v Evropi uredili tudi pravico do obveščeniosti, ki vsebuje obveznost obveščanja prebivalcev, ki živijo v bližini težke industrije. (Drevenšek, 2002: 828)

Kljub temu, da stroka že dolgo časa pozna mehanizem nastanka tople grede, pa ima velik del javnosti (60,5 %) še vedno napačne predstave, čeprav mediji v zadnjih petih letih veliko pišejo o njej zlasti v povezavi z mednarodnimi konferencami (Haag, Kjoto, Rio de Janeiro idr.) in njihovimi predlaganimi ukrepi, ki naj bi jih države sprejele in izvajale, da bi se človeštvo izognilo grožnji globalnih podnebnih sprememb. (Kirn, 2003: 24) Problem je mogoče najti v načinu predstavljanja medijev o tem problemu. Mediji to temo pogosto povezujejo z ekonomskimi in gospodarskimi posledicami, ki jih bodo imele države zaradi sporazumov, premalo pa se osredotočajo na same naravne, fizične posledice, ki jih ima globalno segrevanje ozračja na sam prostor Zemlje, naše bivalno okolje ter nas same.

Mediji z ekološkimi problemi in ekološko vzgojo premalo naslavljajo mlajšo populacijo. Glede na to, da izobraževalne organizacije v okviru ekologije ne opravljajo svoje vloge dovolj temeljito in učinkovito, bi se lahko velik del tega usmerilo na medije. Konec koncev imajo mediji širšo publiko in za večino so bolj zanimivi kot izobraževalne institucije. Mediji so s svojimi sporočili bolj prodorni in učinkoviti, vendar se z »resnimi« ekološkimi

temami, ki so sicer tudi politične narave, preveč omejujejo samo na odrasli svet. Znano pa je, da na mladih svet stoji in da so sveže glave najbolj primerne za učenje in ozaveščanje o ekoloških problemih. Ekologija še vedno spada pod rubriko znanost, zato je manj vidna. Mislim, da bi bilo potrebno ekologijo vpeti v vsa področja življenja in se o vsaki stvari učiti skupaj z njo. Kar koli bomo počeli, nas mora spremljati zavest o tem, da delujemo okolju prijazno. Ker s tem ne delujemo prijazno samo za okolje, ampak posredno smo dobri tudi do sebe.

Medijsko selekcioniranje dogodkov oblikuje naše vedenje o tem, kaj v svetu je in česa ni. Na podlagi tega nam razvijajo naše vrednote, oblikujejo norme in naš občutek odgovornosti do narave, drugih in sebe. Mediji so del družbene konstrukcije ekoloških dejstev, dogodkov in zavesti. Kreirajo našo podobo o svetu in okolju, v katerem živimo, ter nam nudijo izhodišča za kritično razmišljanje o le-tem. Kot je rekel Neil Postman: »Ko je Galileo pripomnil, da je jezik narave napisan v matematiki, je to mislil le kot metaforo. Narava sama ne govori. Prav tako ne naše misli ali naša telesa... Naši pogovori o naravi in o nas samih so vodeni v kateremkoli »jeziku«, ki ga mi smatramo za možnega in primerne za uporabo. Mi ne vidimo narave ali inteligence ali človeške motivacije ali ideologije kot »je«, ampak le kot naši jeziki so. In naši jeziki so naši mediji. Naši mediji so naše metafore. Naše metafore oblikujejo vsebino naše kulture.« (Liska, Cronkhite, 1995: 367)

V. SKLEP

Ekološka ozaveščenost posameznika je družbeno pogojena. Gradi se na družbenih konstruktih realnosti. Vsi dogodki, ki jih spremljamo, so ovrednoteni. Vrednosti in pomeni dogodkov pa nastajajo znotraj družbe. Enako velja za ekološke probleme in dogodke. O njih smo posamezniki večinoma informirani preko medijev, ki opravijo selekcijo in interpretacijo le-teh. Tudi sami si informacije interpretiramo v okviru vrednot in norm, ki nas jih je naučila naša okolica, se pravi družba. Prav tako imamo priučeno določeno etiko, ki je vodilo, kako razmišljamo o okolju, kako gledamo nanj in kakšen odnos imamo do njega.

Empirični del diplomske naloge je po mojih ocenah pokazal, da sama demografija le nima bistvenega vpliva na ekološko ozaveščenost posameznika. Seveda obstajajo določene razlike predvsem v starosti, izobrazbi in regiji bivanja, vendar se mi ne zdijo bistvene. Večji vpliv ima vloga, ki jo posameznik v družbi igra. S tem mislim predvsem na samo aktivnost posameznika. Posamezniki, ki so družbeno aktivni, so tudi bolj ekološko ozaveščeni. Družbeno aktivni posamezniki imajo večji občutek družbene odgovornosti in moči, ki so zanje spodbuda za delovanje. Ta občutek je njihova motivacija, zagon za še večjo družbeno udejstvovanje. Družbeno aktivni posamezniki so v interakciji s svojim okoljem, poleg tega so to kritično razmišljujoči posamezniki. Odnos do okolja pa je tudi segment, ki spada v družbeno interakcijo. Poleg tega kritično razmišljanje spodbuja kritično zavest, ki je potrebna za visok občutek ekološke zavesti. Seveda pa ni izključeno, da demografija posameznika posredno vpliva na njegovo ekološko ozaveščenost. Demografija namreč lahko vpliva na odnos posameznika do družbenega dogajanja. Tako imajo lahko demografske lastnosti posameznika (kot na primer izobrazba) vpliv na njegovo družbeno aktivnost, ki pa potem vpliva na ekološko ozaveščenost. To bo verjetno držalo predvsem za izobrazbo, medtem ko za starostne razlike tega ne bi upala trditi, saj mislim, da se bodo skozi čas te razlike zmanjšale. Če se bo učinkovito ekološko izobraževalo in ozaveščalo že mladino, bo to ostalo zasidrano v njih. Tudi mobilnost med regijami bo vedno večja, zato bo vpliv regije vedno manjši, ker posameznik ne bo čutil izrazito pripadnost samo eni regiji. Enako velja za tip krajevne skupnosti, ki bo imel s časom vedno manj vpliva na ekološko ozaveščenost posameznika. Med spoloma že tako ni velikih razlik glede ekološke ozaveščenosti in jih je vedno manj zaradi ženske emancipacije in boja za enakopravnost med spoloma, saj na tak način dosegajo enakost v izobrazbi in posredno dohodkih ter participacijo v družbeno pomembnih dejanjih in odločitvah.

Predpogoj za tako razmišljanje pa je seveda tudi etika okolja, ki nam daje preddispozicije za naš odnos do okolja in ekologije. Današnja etika spodbuja k razmišljanju o okolju, k enakopravnemu odnosu kulture do okolja in k njenemu povezovanju in sodelovanju. Etika, morala, vrednote in norme družbe so naša očala, skozi katera gledamo na okolje, ekologijo in ekološke probleme.

Moja raziskava iz leta 2000 zbranih podatkov je pokazala, da so posamezniki v Sloveniji kar dobro ekološko ozaveščeni. To pa predvsem na račun tega, da so pripravljene ekološko ukrepati predvsem s plačevanjem višjih cen. Poleg tega so ocene posameznikov o tveganju onesnaževanja zraka zelo visoke, kar je verjetno rezultat vedno boljše informiranosti. Velik poraz pa kaže ekološko usmerjena dejavnost posameznika, ki pa je v Sloveniji na žalost na zelo nizki stopnji. Ti podatki povedo, da so ljudje sicer dobro informirani in se zavedajo nevarnosti onesnaževanja, vendar pa premalo motivirani za akcijo in premalo izobraženi, kako dejansko ukrepati in aktivno sodelovati v boju proti onesnaževanju. Za dobro informiranost gre zahvala verjetno predvsem medijem, ki pa bi poleg navajanja golih dejstev lahko več naredili v smeri spodbujanja ekološko prijaznega načina življenja. Potrebujemo torej več napotkov in navodil, kako aktivno delovati na tem področju.

Na ekološko ozaveščenost posameznikov ima pomemben vpliv tudi življenjski stil, ki je aktualen v določeni kulturi in v določenem času. Potrošniški način življenja se z ekologijo precej izključuje, saj je ravno materializem eden izmed faktorjev, ki onesnaženost planeta povečuje. Potrošništvo je okolju neprijazno, vendar se mu ljudje težko odrečejo, ker živijo z idejo, da jim daje nek status in jih na ta način zadovolji. Vse bolj pa se v nekaterih kulturah presega potrošniški način življenja in se poudarja sama kakovost življenja. Kvalitetno življenje presega materializem in potrošništvo ter se obrača k bolj polnemu, osebno zadovoljujočemu življenju. Posameznik se obrača k postmaterialističnim vrednotam. Tak življenjski stil je ekološki, prijazen do okolja in sebe. Zato so tudi posamezniki, ki se ozirajo h kakovosti svojega življenja, bolj ekološko ozaveščeni. Vendar menim, da mora pot do kakovostnega življenja iti preko faze potrošništva in materializma. V tej fazi namreč posameznik pridobi vse potrebno za svoj obstoj, šele potem se lahko obrača k sebi in naravi. Zato je razširjenost postmaterialističnih vrednot značilna za znanstveno in tehnološko razvite države, kjer je večja podpora javnosti za zaščito okolja. Torej mora imeti sama ideja večji pomen kot pa denar, denar pa svojo vrednost izgubi šele takrat, ko ga je dovolj. Iz tega bi lahko sklepali, da so torej tudi tisti posamezniki, ki imajo velike dohodke, bolj ekološko ozaveščeni, ker so presegli fazo materialne stabilnosti in zadostnosti ter se pomikajo k ideji kvalitetnega življenja. Vendar menim, da tak posameznik potrebuje tudi kulturne vrednote, ki

ga bodo usmerjale v tak življenjski stil. Torej materialna oskrbljenost še vedno ni dovolj, če vrednote niso prave.

VI. SEZNAM LITERATURE

Članki v revijah in zbornikih:

Cunder, Karina (2001): »Svet je bil bistveno manj ranljiv, ko je bilo ljudi manj«. Delo, 43, 201, str. 4-6.

Drevenšek, Mojca (2002): »O socioloških izhodiščih okoljskih odnosov z javnostmi«. Teorija in praksa, 39, 5, str.827-838.

Gregorič, Gregor, Tanja Cegnar, Andrej Sušnik, Jure Jerman (2004): »Podnebje – preteklo, sedanje in prihodnje«. Delo, 46, 68, str. 8-9.

Jereb, Marjeta (1992): »O ozonu in njegovih škodljivih vplivih na okolje«. Slovenec, 76, 204, Zrno do zrna, 1, 11, str. 35.

Kajfež – Bogataj, Lučka (1990): »Pod toplo gredo: se klima spreminja ali jo spreminjamo«. Gea, 9, str. 12-13.

Kajfež – Bogataj, Lučka (1990): »Varujmo zrak: kaj dihamo?«. Gea, 0 (dec. 1990), str. 4-5.

Kajfež – Bogataj, Lučka (1991): »Klimatske spremembe: Blagoslov ali prekletstvo?«. Gea, 1, 11, str. 38-40.

Kajfež – Bogataj, Lučka (1991): »Dušik – grožnja živemu svetu?«. Gea, 1, 1, str. 4-5.

Kajfež – Bogataj, Lučka (2003): »Spremembe se že dogajajo«. Delo, 45, 113, str. 4-5.

Kajfež – Bogataj, Lučka (2004): »Scenariji so pripravljene, kaj pa mi?«. Delo, 46, 32, str. 4-5.

Kirn, Andrej (1990): »Tehnološki in ekološki nazor«. Teorija in praksa, 27, 8-9, str. 1015-1019

- Kirn, Andrej (1997): »Okoljski problemi kot pritisk za povezovanjem in izziv državni suverenosti«. Teorija in praksa, 34, 5, 890-892.
- Kirn, Andrej (1999): »Sličnosti in razlike med Slovenijo in Evropo pri zaznavanju in vrednotenju okoljskih problemov«. Anthropos, 4-5, str. 197-203.
- Kirn, Andrej (2001): »Okoljska in socialna razsežnost globalizacije«. Anthropos, 4/6, str. 77-94.
- Kirn, Andrej (2003): »Ekološka/okoljska zavest Slovencev na pragu tretjega tisočletja«. Teorija in praksa, 40, 1, 17-36.
- Kirn, Andrej (2004): »Ekološki pogled nazaj in naprej«. Teorija in praksa, 41, 1-2, str. 291-307.
- Kos, Drago (2004): »Tri ravni trajnostnega razvoja«. Teorija in praksa, 41, 1-2, str. 332-339.
- Markus, Tomislav (2004): »Ekološka etika – razvoj, možnosti, omejitve«. Socialna ekologija, 13, 1, str. 1-23.
- Pucelj, Gregor (2004): »Montrealski protokol danes - Občutljiv ozonski plašč«. Delo, 46 (15. sept. 2004), str. 32.
- Ravnik, Matjaž (2002): »Led na severu se je premaknil«. Delo, 44, 62, str. 12-13.
- Rogelj – Petrič, Silvestra (2004): »Toplejša Zemlja – hladnejša Evropa?«. Delo, 46 (23. feb. 2004), str. 3.
- Sporočila posveta (1990): »Ekologija in vrednote«. Teorija in praksa, 27, 8-9, str. 997-1002.
- Ule, Andrej (1990): »Narava in ljudje kot »soigralci« v igri življenja«. Teorija in praksa, 27, 8-9, str. 1019-1023.

Verlič Dekleva, Barbara (1993): »Slovenci, ekologija in politika«. Teorija in praksa, 30, 11-12, str. 11-12.

Samostojne publikacije:

Blatnik, Andreja, Zvone Britovšek, Marko Cvikl, Brigita Čanč, dr. Fedor Černe, mag. Jožko Čuk, Vesna Fabjan, Vilma Fece, dr. Metka Gorišek, Damjan Gril, Matjaž Hedžet, Iztok Hrastel, Nataša Jazbinšek Seršen, mag. Janez Kopač, dr. Bogomil Kovač, Tanja Kožuh, dr. Vlasta Krmelj, dr. Avguštin Lah, Janja Leban, Milka Leskovšek, Alenka Loose, Vito Martinčič, Nina Mašat, Vanda Mezgec, Olga Mravlje, dr. Marko Notar, Dani Podpečan, Mirjam Požeš, Suzana Prajnc Potrč, Janez Pucelj, Stane Seidl, dr. Vesna Smaka-Kincl, Miro Škvorc, Bojan Šrot, Andreja Urbančič, dr. Boštjan Žekš, Boris Živec (2004): »Trajnostni razvoj – od strategije do prakse«. Fit media, Celje.

Botzler, Richard George, Susan Jean Armstrong (1998): »Environmental ethics: divergence and convergence«. McGraw-Hill, Boston.

Dekleva, Jože (2002): »Trajnostni razvoj Mestne občine Ljubljana - strategija«. Mestna občina Ljubljana.

Jamieson, Dale (2001): »A companion to environmental philosophy«. Blackwell, Oxford.

Liska, Jo, Garx Cronkhite (1995): An ecological perspective on human communication theory. Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers.

Mayerfeld – Bell, Michael, Michael Gardiner (1998): »Bakhtin and the human sciences: no last words«. London: Thousand Oaks, New Delhi: Sage.

Ravnik, Matjaž (1997): »Topla greda«. Založba Tangram, Ljubljana.

Tarman, Kazimir, Peter Novak, Hubert Požarnik, Avguštin Lah, Irena Perenič, Barica Marentič – Požarnik, Vekoslav Grmič (1994): »Človek in njegovo okolje«. Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, Ljubljana.

Spletni viri:

Agencija Republike Slovenije za okolje (2004): »Podnebne spremembe«.

http://www.arso.gov.si/podro~cja/podnebne_spremembe/, 20.10.2004.

VII. PRILOGE

PRILOGA A

Tabele indikatorjev za ekološko usmerjeno dejavnost posameznika

odpoveste vožnji z avtom			
	frekvence	Odstotki (%)	Odstotki (%)
0 nikoli	448	41,6	53,2
1 se odpove	393	36,5	46,8
Skupaj	841	78	100
manjkajoče vrednosti	236	22	
Skupaj	1077	100	

član skupine		
	frekvence	Odstotki (%)
0 ne	1032	95,8
1 da	45	4,2
Skupaj	1077	100

podpisali peticijo		
	frekvence	Odstotki (%)
0 ne	944	87,7
1 da	133	12,3
skupaj	1077	100

dali denar skupini		
	frekvence	Odstotki (%)
0 ne	960	89,1
1 da	117	10,9
skupaj	1077	100

sodelovali pri protestu		
	frekvence	Odstotki (%)
0 ne	1026	95,2
1 da	51	4,8
skupaj	1077	100

Tabele indikatorjev za ekološko oceno tveganja posameznika

avtomobilsko onesnaževanje			
	frekvence	Odstotki (%)	Odstotki (%)
0 nenevarno	36	3,4	3,4
1 nevarno	1032	95,8	96,6
skupaj	1069	99,2	100
manjkajoče vrednosti	8	0,8	
skupaj	1077	100	

industrijsko onesnaževanje			
	frekvence	Odstotki (%)	Odstotki (%)
0 nenevarno	14	1,3	1,3
1 nevarno	1051	97,6	98,7
skupaj	1065	98,9	100
manjkajoče vrednosti	12	1,1	
skupaj	1077	100	

zvišanje temperatur			
	frekvence	Odstotki (%)	Odstotki (%)
0 nenevarno	55	5,1	5,8
1 nevarno	890	82,7	94,2
skupaj	945	87,8	100
manjkajoče vrednosti	132	12,2	
skupaj	1077	100	

Tabele indikatorjev za posameznikovo pripravljenost ekološko delovati

plačevati višje cene			
	frekvence	Odstotki (%)	Odstotki (%)
0 nepripravljen	237	22	34,7
1 pripravljen	446	41,4	65,3
skupaj	684	63,5	100
manjkajoče vrednosti	393	36,5	
skupaj	1077	100	

plačevati višje davke			
	frekvence	Odstotki (%)	Odstotki (%)
0 nepripravljen	372	34,5	53,7
1 pripravljen	321	29,8	46,3
skupaj	693	64,3	100
manjkajoče vrednosti	384	35,7	
skupaj	1077	100	

odpovedati življenjskemu standardu			
	frekvence	Odstotki (%)	Odstotki (%)
0 nepripravljen	295	27,4	46,8
1 pripravljen	336	31,2	53,2
skupaj	631	58,6	100
manjkajoče vrednosti	446	41,4	
skupaj	1077	100	

Tabele za ekološko pripravljenost, ekološko oceno tveganja in ekološko usmerjeno dejavnost posameznika

ekološka pripravljenost posameznika			
	frekvence	Odstotki (%)	Odstotki (%)
0 nepripravljen	145	13,4	33,4
1 malo pripravljen	35	3,3	8,2
2 srednje pripravljen	46	4,3	10,6
3 zelo pripravljen	207	19,2	47,8
skupaj	433	40,2	100
manjkajoče vrednosti	644	59,8	
skupaj	1077	100	

posameznikova ekološka ocena tveganja			
	frekvence	Odstotki (%)	Odstotki (%)
0 nič ni nevarno	2	0,1	0,2
1 malo nevarno	11	1	1,2
2 srednje nevarno	66	6,1	7
3 zelo nevarno	861	80	91,6
skupaj	940	87,3	100
manjkajoče vrednosti	137	12,7	
skupaj	1077	100	

ekološko usmerjena dejavnost posameznika			
	frekvence	Odstotki (%)	Odstotki (%)
0 nedejaven	355	33	42,3
1 malo dejaven	442	41,1	52,6
2 srednje dejaven	35	3,2	4,1
3 zelo dejaven	8	0,8	1
skupaj	841	78	100
manjkajoče vrednosti	236	22	
skupaj	1077	100	

Tabela za ekološko ozaveščenost posameznika

ekološka ozaveščenost posameznika			
	frekvence	Odstotki (%)	Odstotki (%)
1	2	0,2	0,6
2	49	4,5	16,8
3	63	5,8	21,5
4	159	14,8	54,4
5	20	1,8	6,7
skupaj	292	27,2	100
manjkajoče vrednosti	785	72,8	
skupaj	1077	100	

Tabela za družbeno aktivnost posameznika

družbena aktivnost posameznika			
	frekvence	Odstotki (%)	Odstotki (%)
1	291	27	28,3
2	480	44,5	46,7
3	153	14,2	14,9
4	60	5,5	5,8
5	32	3	3,1
6	9	0,9	0,9
7	3	0,3	0,3
skupaj	1028	95,4	100
manjkajoče vrednosti	49	4,6	
skupaj	1077	100	

PRILOGA B

Indikatorji (SJM 2000/2: Raziskava o okolju in raziskava o medčloveških stikih)

Indikatorji za posameznikovo ekološko pripravljenost:

E7A. Kako zelo bi bili vi pripravljeni na to, da bi plačevali dosti višje cene z namenom, da bi se varovalo okolje? (SJM 2000/2: 5)

- 1 – zelo pripravljen
- 2 – kar precej pripravljen
- 3 – niti pripravljen, niti nepripravljen
- 4 – kar precej nepripravljen
- 5 – zelo nepripravljen
- 8 – neodločen

E7B. In kako bi bili vi pripravljeni plačevati dosti višje davke za to, da bi se varovalo okolje? (SJM 2000/2: 6)

- 1 – zelo pripravljen
- 2 – kar precej pripravljen
- 3 – niti pripravljen, niti nepripravljen
- 4 – kar precej nepripravljen
- 5 – zelo nepripravljen
- 8 – neodločen

E7C. In kako bi se bili vi pripravljeni odpovedati vašemu življenjskemu standardu za to, da bi se varovalo okolje? (SJM 2000/2: 6)

- 1 – zelo pripravljen
- 2 – kar precej pripravljen
- 3 – niti pripravljen, niti nepripravljen
- 4 – kar precej nepripravljen
- 5 – zelo nepripravljen
- 8 – neodločen

Indikatorji za posameznikovo ekološko oceno tveganja onesnaževanja zraka:

E10A. Ali na splošno mislite, da je onesnaževanje zraka, ki ga povzročajo avtomobili ... (SJM 2000/2: 7)

- 1 – izjemno nevarno za okolje,
- 2 – zelo nevarno,
- 3 – srednje nevarno,
- 4 – ni zelo nevarno,
- 5 – sploh ni nevarno za okolje?
- 8 – neodločen

E11A. Ali na splošno mislite, da je onesnaževanje zraka, ki ga povzroča industrija ... (SJM 2000/2: 8)

- 1 – izjemno nevarno za okolje,
- 2 – zelo nevarno,
- 3 – srednje nevarno,
- 4 – ni zelo nevarno,
- 5 – sploh ni nevarno za okolje?

8 – neodločen

E12A. Ali na splošno mislite, da je zvišanje temperatur na Zemlji posledica učinka »tople grede« ... (SJM 2000/2: 8)

- 1 – izjemno nevarno za okolje,
- 2 – zelo nevarno,
- 3 – srednje nevarno,
- 4 – ni zelo nevarno,
- 5 – sploh ni nevarno za okolje?
- 8 – neodločen

Indikatorji za ekološko usmerjeno dejavnost posameznika:

E19B. Kako pogosto se odpoveste vožnji z avtom zaradi ekoloških razlogov? (SJM 2000/2: 11)

- 1 – vedno
- 2 – pogosto
- 3 – včasih
- 4 – nikoli
- 5 – (Nimam avta/ga ne znam voziti)

E20. Ali ste član kakšne skupine, ki si je kot glavni cilj postavila ohranitev in varovanje okolja? (SJM 2000/2: 11)

- 1 – da
- 2 – ne

E21. Ali ste v zadnjih petih letih kdaj ... (SJM 2000/2: 12) DA NE

- A) podpisali kakšno peticijo v zvezi z varstvom okolja 1 2
- B) dali denar kakšni skupini za varstvo okolja 1 2
- C) sodelovali pri protestu ali demonstraciji, ko je šlo za varstvo okolja 1 2

Indikatorji za posameznikovo interakcijo z družbenim okoljem:

H3. Ali ste v zadnjih letih osebno naredili kaj od naštetega ... (SJM 2000/2: 26)	DA	NE	NE VEM
a) volili na volitvah	1	2	9
c) se osebno obrnili na kako vplivno politično osebo	1	2	9
d) obvestili časopise, radio ali TV o nekem problemu	1	2	9
e) aktivno sodelovali v kaki informacijski kampaniji (kajenje, vožnja brez alkohola...)	1	2	9
f) aktivno sodelovali v volilni kampaniji	1	2	9
g) se udeležili protestnega pohoda ali demonstracije	1	2	9
h) stopili v stik s poslancem, ki ste ga volili	1	2	9
i) protestirali proti ukrepom kake državne ustanove, skušali ovirati njeno dejavnost (npr. cestne zapore...) ¹⁶	1	2	9

¹⁶ Za svojo raziskavo sem vprašanje H3i) izločila, ker gre za preveliko podobnost z vprašanjem H3g) in bi prihajalo do podvajanja. In sicer bi tisti posamezniki, ki bi odgovorili na vprašanje H3i) pritrdilno, enako naredili

j) razpravljali z več ljudmi v vaši soseki / vasi o nekem problemu	1	2	9
k) obvestili policijo ali sodišče o nekem problemu	1	2	9
l) dali prostovoljni denarni prispevek kaki organizaciji ¹⁷	1	2	9

Indikatorji za sodelovanje posameznika v družbenih skupinah ali organizacijah:

N21. Veliko ljudi pripada različnim skupinam in organizacijam. Navedli vam bomo nekatere med njimi. Prosimo vas, da nam za vsako od njih poveste, ali ste v zadnjih 12 mesecih sodelovali pri njeni dejavnosti. (SJM 2000/2: 19)

	Sodeloval več kot dvakrat	Sodeloval enkrat ali dvakrat	Pripadam tej skupini, a nikoli ne delujem aktivno	Ne pripadam taki skupini
a) politična stranka	1	2	3	9
b) sindikat ali poklicno združenje	1	2	3	9
c) cerkev ali druge verske organizacije	1	2	3	9
d) športni, kulturni in podobni hobi klubi	1	2	3	9
e) dobrodelna organizacija ali skupina	1	2	3	9
f) sosedsko združenje ali skupina (KS)	1	2	3	9
g) druga združenja in skupine	1	2	3	9

pri H3g), in tako bi pridobili za podobno vprašanje dve točki, kar bi pomenilo večjo interakcijo z družbenim okoljem kot v resnici. H3g) sem obdržala, ker je bolj splošno v primerjavi z H3i).

¹⁷ Vprašanje H3i) sem iz moje raziskave izključila, ker dajanje prostovoljnih denarnih prispevkov ne pomeni interakcije z okoljem, ki predstavlja neko obojestransko delovanje. Denarni prispevek je le enosmerna akcija.